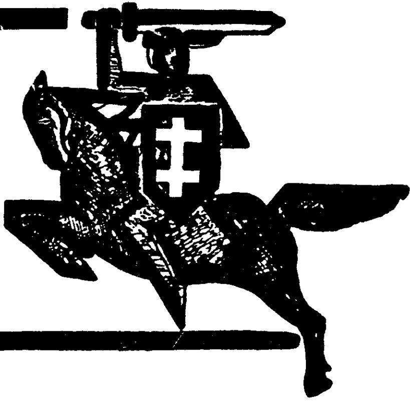
БАЦЬКАЎШЧЫНА

ГАЗЭТА ВЫХОДЗІЦЬ РАЗ У ТЫДЗЕНЬ — ЦАНА 50 Н. ФЭН.

ВОРГАН БЕЛАРУСКАЙ НАЦЫЯНАЛЬНА-ВЫЗВОЛЬНАЙ ДУМКІ

DIE WEISSRUTHENISCHE ZEITUNG „BAČKAUŠČYNA“ („VATERLAND“)

Herausgeber: Wladimir BORTNIK

Postadresse: Die Weissruthenische Zeitung „Baćkauščyna“ („Das Vaterland“), (13 b) München 19, Schliessfach 69.

Druck. „LOGOS“, Buchdruckerei u. Verl., G.m.b.H., München 19, Bothmerstr. 14

Цана: Нямеччына: на год. — 14,— м.; 6 м-цаў — 7,50 м.; 3 м-цы — 4,25 м.; **ЗША і Канада:** на год — 8,— д.; 6 м-цаў — 4,50 д.; 3 м-цы — 2,50 д.; 1 нумар — 0,20 м. **Ангельшчына й Аўстралія:** 39 шыл.; 21 шыл.; 12 шыл.; 1 шыл. **Бэльгія:** 210 фр.; 120 фр.; 75 фр.; 5 фр. **Францыя:** 800 фр.; 450 фр.; 250 фр.; 20 фр. **Аргентына:** 80 пэз.; 45 пэз.; 25 пэз.; 2 пэз. **Перасылка летніцкай поштай каштуе падвойна. Падвойныя нумары каштуюць падвойна. Паадзіночныя нумары газэты разам з «Каласкамі» ўважаюцца за падвойныя.**

Банковае конто: Zeitung „Baćkauščyna“, Konto Nr. 357-125, Bay. Hypotheken- u. Wechselbank, München.

LE JOURNAL BIELORUSSIEN „LA PATRIE“	DIE WEISSRUTHENISCHE ZEITUNG „DAS VATERLAND“	THE BELORUSSIAN NEWSPAPER „THE FATHERLAND“

№ 12-13 (547-548) Нядзеля 26 сакавіка 1961 г. ГОД ВЫДАНЬНЯ 15

У 43-юю гадавіну Акту 25 Сакавіка

Векапомны Акт 25 Сакавіка 1918 году быў завяршэньнем і ўкаранаваньнем нацыянальна-вызвольнага руху дзяржаўна-незалежніцкага характару, які быў запачаткаваны Першым Усебеларускім Кангрэсам у сьнежані 1917 году. Гэты трохмесячны пэрыяд, які дзеліць Акт 25 Сакавіка ад Першага Ўсебеларускага Кангрэсу, дарма, што вельмі кароткі ў часе, зьяўляецца настолькі поўны зьместам і багаты сваей палітычнай спадчыннасьцю для будучыні, што творыць сабой як-бы цэлую эпоху ў гісторыі нацыянальна-вызвольнага змаганьня беларускага народу.

Значаньня Першага Ўсебеларускага Кангрэсу ніяк і ніколі нельга не даацэньваць. Яно з кажнага гледзішча — юрыдычнага, палітычнага й ідэялягічнага — вялізарнае. Калі-б ня было гэтага Кангрэсу, тады й Акт 25 Сакавіка, які арганічна зь яго выплывае й на ім базуецца, быў-бы адно звычайнай нацыянальнай маніфэстацыяй, а не выяўленьнем народнае волі, якім ён, якраз дзякуючы сваей прычыновай сувязі з Кангрэсам, зьяўляецца.

Юрыдычная сіла Першага Ўсебеларускага Кангрэсу ляжыць у тым, што ягоныя ўдзельнікі ня былі прыпадковымі, але паходзілі з народных выбараў, праведзеных на тэрыторыі Беларусі. Ужо той факт, што із агульнага ліку 1.872 усіх удзельнікаў Кангрэсу 1.167 мела пастанаўляючы, а 705 дарадчы голас, паказвае, што гэта абазначае, што **Кангрэс быў поўнасьцяй законным выяўленьнем волі беларускага народу і меў поўнае й легальнае права пастанаўляць аб ягоным лёсе.**

Другое важнае значаньне Кангрэсу, якое неадлучна вяжыцца зь першым, гэта ягоны дэмакратычны характар. Як зазначана вышэй, дэлегаты Кангрэсу паходзілі з выбараў, а не з назначэньня ці звычайнага прыпадку. Гэты мамэнт выбарнасьці дастаткова вызначае дэмакратычны характар як самога Кангрэсу, гэтак і ўсіх наступных палітычна-дзяржаўніцкіх актаў, якія з пастановаў Кангрэсу будуць выцякаць у будучыні, прычым гэты дэмакратызм быў у кажным выпадку дэмакратызмам заходняга тыпу, значыцца, дэмакратызмам запраўдным, агульнанародным. Гэта й вызначае палітычны характар, абапёрты на дэмакратычных прынцыпах, усяго беларускага нацыянальна-вызвольнага руху.

І напасьледак, трэйці й найважнейшы мамэнт Кангрэсу, мамэнт у першую чаргу ідэялягічны, гэта **абвешчаньне ім Беларусі асобным гаспадарствам у форме дэмакратычнай Беларускай Народнай Рэспублікі.** Трэба ведаць, што ўсе дасюлешнія беларускія дзяржаўніцкія канцэпцыі далей тэрытарыяльна-культурнай аўтаноміі або фэдэрацыі ў рамах расейскае імпэрыі ня выходзілі. Канцэпцыя-ж дзяржаўнай незалежнасьці ўпяршыню зарадзілася й была праклямаваная толькі на Першым Усебеларускім Кангрэсе.

Такім чынам Першы Ўсебеларускі Кангрэс стварыў юрыдычную, палітычную й ідэялягічную базу для Акту 25 Сакавіка.

Як ведама, Першы Ўсебеларускі Кангрэс быў разагнаны бальшавікамі, але, ня гледзячы на гэта, сваю працу закончыў і сваё аснаўное заданьне выканаў. Назаўтрае пасьля разгону, 31 сьнежаня 1917 году Кангрэс сабраўся ў іншым месцы й закончыў сваю дзейнасьць тым, што перадаў свае паўнамоцтвы да часу магчымых вольных выбараў у Беларусі Радзе Кангрэсу, якая тут-жа вылучыла свой Выканаўчы Камітэт у складзе 71 чалавека, які й павёў далейшае змаганьне за дзяржаўную незалежнасьць Беларусі. Дык і тут юрыдычная законнасьць ворганаў Кангрэсу й іхнае дзейнасьці, якая, цераз паасобныя этапы, прывяла да Акту 25 Сакавіка, была поўнасьцю захаваная.

Рада Кангрэсу, змушаная ў умовах бальшавіцкае акупацыі Беларусі спачатку дзеіць канспірацыйна, пасьля кароткага часу, аднак, выходзіць з падпольля й 19—20 лютага 1918 году ў Менску пераймае ўладу ў свае рукі й 21 лютага выдае аб гэтым сваю Першую Ўстаўную Грамату. У ёй, між іншага, гаворыцца: «Выканаўчы Камітэт Рады Першага Ўсебеларускага Зьезду, папоўнены прадстаўнікамі рэвалюцыйнай дэмакрацыі нацыянальных меншасьцяў, зьдзяйсьняючы мэты Зьезду, **абвяшчае сябе часовай уладай на Беларусі** для кіраваньня краем і скліканьня, як можна хутчэй, Усебеларускага Ўстаноўчага Сойму на аснове агульнага, простага, роўнага, тайнага й прапарцыянальнага выбарчага права для ўсякага, ня лічучыся з нацыянальнасьцю, вызнаньнем і родам».

Адначасна зь пераняцьцем улады ўтвараецца першы нацыянальны ўрад Беларускай Народнай Рэспублікі на чале зь Язэпам Варонкам, які называецца Народным Сакратарыятам Беларусі.

Наступным дзяржаўным актам Рады Кангрэсу было абвешчаньне 9 сакавіка 1918 году Другой Устаўной Граматы, якая ў вагульных нарысах давала першыя асновы дзяржаўнае канстытуцыі Беларускай Народнай Рэспублікі. У Грамаце абвяшчаецца «свабода слова, друку, сходаў, забастовак, хаўрусаў, бязумоўная свабода сумленьня, незачэпнасьць асобы й памешканьня». Далей гаворыцца, што «ў рубяжох Беларускае Рэспублікі ўсе народы маюць права на нацыянальна-пэрсанальную аўтаномію; абвяшчаецца роўнае права ўсіх моваў народаў Беларусі», пастанаўляецца, «што права прыватнае ўласнасьці на зямлю касуецца. Зямля перадаецца бяз выкупу тым, што самі на ёй працуюць. Лясы, вазёры й нутро зямлі абвяшчаецца ўласнасьцю Беларускай Народнай Рэспублікі». Далей усім працоўным Беларусі «ўстанаўляецца найбольшы 8-гадзінны рабочы дзень».

Такім чынам, Другая Ўстаўная Грамата абвесьціла асноўныя палітычныя й сацыяльныя прынцыпы й законы дзяржаўнага ладу Беларускай Народнай Рэспублікі, якія, як бачым, вызначалі гэты лад, як **шырока дэмакратычны** паводля заходняга разуменьня дэмакратычнасьці.

19 сакавіка 1918 году Выканаўчы Камітэт Рады Першага Ўсебеларускага Кангрэсу пераймяноўвае сябе ў Раду Беларускай Народнай Рэспублікі, якая на сваім гістарычным паседжаньні ў Менску ў ночы з 24 на 25 сакавіка 1918 году абвесьціла Беларускую Народную Рэспубліку незалежнай дзяржавай, у выдадзенай тут-жа Трэйцяй Устаўной Грамаце, якую прынята называць Актам 25 Сакавіка, аб гэтым гаворыцца:

«Цяпер мы, Рада БНР, ськідаем з роднага краю апошняе ярмо дзяржаўнай залежнасьці, якое было накінутае расейскім царызмам на наш вольны й незалежны край.

Ад гэтага часу Беларуская Народная Рэспубліка абвяшчаецца незалежнай і вольнай дзяржавай. Самі народы Беларусі, у васобе свайго ўстаноўчага сойму, пастановяць аб будучых дзяржаўных зьвязях Беларусі».

Гэткі ў сваіх галоўных этапах быў шлях да гістарычнага Акту 25 Сакавіка.

*

Гэтаму Акту ня суджана было зьдзейсьніцца. Бальшавіцкая Расея, якая пераняла ў спадчыне імпэрыялістычную й русыфікатарскую палітыку царскае Расеі, адразу-ж, з самага пачатку ўсёй сваей брутальнасьцю фізычнае сілы стала ўпоперак дарогі незалежніцкіх імкненьняў беларускага народу.

Першым брутальным гвалтам бальшавізму над сьвятымі ідэяламі беларускага народу было разагнаньне Першага Ўсебеларускага Кангрэсу. Пасьля гэтага, падобныя ў сваіх мэтах і накіраванасьці, хоць і розныя сваёй формай гвалты ня спыняюцца й да сяньняшняга дня.

Беларускі незалежніцкі рух, які праявіўся з магутнай сілай і выліўся ў форму беларускай дзяржаўнасьці, ня мог астацца без адпаведнай рэакцыі з боку бальшавікоў. На падмену зьнішчанай імі Беларускай Народнай Рэспублікі, яны змушаныя былі стварыць свой собскі эрзац беларускай дзяржаўнасьці ў форме БССР. Але паколькі БНР была створаная сіламі й воляю самога народу, патолькі БССР, як і наагул савецкая ўлада ў Беларусі была творам беларускаму народу чужым, антынародным, накінутым беларускаму народу звонку, у тварэньні якога беларускі народ ня толькі ня прыймаў ніякага ўдзелу, але й змагаўся супраць яго ўсякімі даступнымі яму спосабамі, улучна із збройнай акцыяй.

Аб тым, што БССР, а разам зь ёй і савецкая ўлада ў Беларусі была накінутая беларускаму народу супраць ягонае волі сілаю насланага ў Беларусь чужога расейскага элемэнту, прызнаюцца з усей адкрытасьцяй і самі бальшавікі. Спасярод многіх фактаў гэтага прызнаньня, прывядзём агульнаведамыя, але найбольш яскравыя тры наступныя:

Былы міністар МВД БССР Л. Цанава ў сваей кнізе «Всенародная партизанская война в Белоруссии против фашистских захватчиков» (Менск, 1951, т. II, бач. 726) піша: **«Перамогу савецкай улады ў Беларусі ў значнай меры забясьпечыла тая акалічнасьць, што тут праходзіў заходні фронт, на якім былі сканцэнтраваныя масы работнікаў і сялянаў цэнтральных раёнаў Расеі, апранутых у жаўнерскія шынэлі».**

Яшчэ выразьней сьцьвярджае гэты факт шматгадовы сакратар ЦК КП(б)Б В. Кнорын, які ўславіўся жорсткім змаганьнем зь беларускім нацыянальным рухам у БССР. У сваей брашуры «1917 год в Белорусии и на Западном фронте» (Менск, 1925, бач. 3) ён піша: **«Засавальніцай і творцай камуністычнай арганізацыі была старая камуністычная гвардыя, закінутая на Беларусь вайной зь Ленінграду, Масквы, Іванава».** Далей ён цьвердзіць, што **«ад расейскага бальшавізму, ад РСДРП (бальшавікоў), а не ад нацыянал-сацыялістычных партыяў ідзе гісторыя камунізму на Беларусі».**

Ня менш вымоўнае можа быць сьцьверджаньне й аднаго зь беспасярэдных сьветкаў тагачасных падзеяў беларускага бальшавіка Е. С. Канчара, які ў сваёй кніжцы «Белорусский вопрос» (Петраград, 1919, бач. 25) пісаў: **«Савет Народных Камісараў утварыўся ў лістападзе 1917 году ў Менску на франтовым зьезьдзе, але ні беларускія вайсковыя аддзелы, ні беларускія рады сялянскіх і работніцкіх дэпутатаў ня бралі ўдзелу ў выбарах гэтых камісараў».**

Пазьнейшая й сяньняшняя бальшавіцкая прапаганда, цынічна хвальшуючы гістарычную праўду, з нахабнай назойлівасьцю цьвердзіць, што БНР і ўвесь нацыянальна-незалежніцкі рух, што вакол яе разьвіваўся — гэта справа адно невялічкай кучкі беларускіх нацыяналістых, якія, стаўшы на службу рэакцыі, мясцовай буржуазіі, міжнароднага капіталу й замежнай інтэрвэнцыі, імкнуліся пры помачы БНР адарваць Беларусь ад савецкай дзяржавы й падпарадкаваць яе сілам замежнага капіталу. Беларускія народныя масы — бессаромна цьвердзіць гэтая прапаганда — не пайшлі за беларускімі нацыяналістымі й створанай імі БНР, затое, наадварот, усімі сіламі падтрымалі бальшавікоў у ўстанаўленьні імі савецкай улады ў Беларусі.

Вышэй прыведзеныя сьцьверджаньні выдатных прадстаўнікоў бальшавізму ў Беларусі, якіх у сымпатыях да БНР западозрыць ніяк нельга, даюць аўтарытэтнае сьвядоцтва якраз адваротнага. Антынароднасьць і чужацкасьць бальшавізму ў Беларусі балюча адчувалі та-

(Заканчэньне на 2-ой бачыне)

Да Суродзічаў у Вольным Сьвеце

У сяньняшні дзень Беларусы ў Вольным Сьвеце ўрачыста адзначаюць 43-юю гадавіну Акту 25 Сакавіка, якім Беларусь была абвешчаная вольнай і незалежнай Беларускай Народнай Рэспублікай.

Хаця ў выніку перавагі брутальнай фізычнай сілы маскоўскага бальшавізму гэтаму Акту ня суджана было збыцца, аднак нацыянальныя незалежніцкія ідэі, засеяныя ў беларускую народную глебу ў часы падзеяў 1917—1918 гадоў, не загінулі, але й далей запладняюць імкненьні Беларускага Народу й узбройваюць яго на змаганьне за захаваньне сваей нацыянальнай эгзыстэнцыі й вызваленьне. Гэтыя ідэі ляглі ў васнову й нашай нацыянальнай дзейнасьці ў Вольным Сьвеце й даюць нам сілы ператрываньня ў сяньняшні цяжкі для Беларускага Народу час бальшавіцкага паняволеньня.

У гэты вялікі для нас дзень я вітаю Вас, Дарагія Суродзічы, і заклікаю да ахвярнай, згоднай і творчай працы дзеля вызваленьня нашае Бацькаўшчыны з пад ярма бальшавіцкае няволі й адбудаваньня абвешчанай 43 гады таму назад беларускае дзяржаўнасьці.

Няхай жыве вольная й незалежная Беларуская Народная Рэспубліка!

Парыж, 25 сакавіка 1961 г.

Мікола Абрамчык
Прэзыдэнт Рады БНР

Думкі ў голас

Падобна да таго, як у рэлігійныя сьвяты ў кажным чалавеку абуджаецца пачуцьцё неабходнасьці праверыць свае дачыненьні да Усявышняга, — у нацыянальныя сьвяты мы адчуваем сільней, як звычайна, патрэбу праверкі нашай грамадзкай, палітычнай, нацыянальнай дзейнасьці, каб на базе мінулага дасьветчаньня, улічыўшы канкрэтныя абставіны, шукаць новых, лепшых шляхоў для ажыцьцяўленьня ідэялаў, вера ў веліч і справядлівасьць якіх ня мінае ні пад узьдзеяньнем часу, ні месца нашага прабываньня, ні умоваў нашага быту.

Для новай беларускай эміграцыі, эміграцыі палітычнай, угодкі Акту 25-га Сакавіка — Акту, які стаўся ня толькі ўвасабленьнем нашых людзкіх і нацыянальных шуканьняў, але і ў найбольшай меры вызначыў наш жыцьцёвы шлях, зьяўляюцца найлепшай нагодай паддаваць аналізе й шчырай крытыцы тыя аспэкты сучаснага палажэньня ў сьвеце, якія найбольш беспасярэдна закранаюць нашыя інтарэсы, інтарэсы ўсяго беларускага народу.

Напачатку мы можам з задаваленьнем адзначыць, што калі наша эміграцыя й ня выкарыстала ўсіх сваіх магчымасьцяў, яна ўсё-ж прарабіла вялізарную працу ў кірунку інфармаваньня вольнага сьвету аб гісторыі беларускага народу, ягоных культурных і духовых вартасьцях, ягоных спрадвечных прыродных імкненьнях да індывідуальнай і нацыянальнай свабоды й справядлівасьці і аб ягоным сучасным палажэньні ў сыстэме татальнага расейска-бальшавіцкага прыгнёту.

Праводжаная намі акцыя мабілізацыі грамадзкай думкі Захаду да пратэсту супраць зьдзекаў над нашым народам сустрэла пазытыўную ацэну як у краінах вольнага сьвету, гэтак і сярод засуджаных на маўчаньне нашых суродзічаў на бацькаўшчыне. Беларуская эміграцыя, як і эміграцыя іншых паняволеных камунізмам народаў, прыкладала й прыкладае ўсе высілкі, каб перад грамадзкасьцяй некамуністычнага сьвету выкрыць агрэсыўныя мэты й падступныя мэтады маскоўскага бальшавізму, ськіваваныя да ягонай нязьменнай мэты — паняволеньня ўсяго сьвету. Мала таго, добра разумеючы сутнасьць бальшавізму і ягоную палітычную й дывэрсыйную тактыку, мы не пакідаем зьвяртаць увагі Захаду на неабходнасьць зьмены ягонай палітыкі ў дачыненьні да камунізму, бо мы перакананыя, што ў няпрымірэнчым змаганьні з бальшавіцкай тыраніяй свабода зможа затрыюмфаваць толькі тады, калі вольны сьвет сваю — згубную на далёкую мэту — палітыку «паўстрымоўваньня» камунізму замяніць больш канструктыўнай палітыкай дыпляматычнага й ідэялягічнага наступу. Гэта мы павінны будзем рабіць і далей, бо мы ўпэўненыя, што толькі такім шляхам мы зможам спрычыніцца да прысьпешаньня прыходу ў сьвеце тых абставінаў, якія дазволяць і нашаму народу ажыцьцявіць ягоныя людзкія правы й дэмакратычныя свабоды, сфармуляваныя ў Акце 25-га сакавіка.

Спыняючыся сяньня на гэтай тэме, разгледзім коратка тыя мамэнты, якія, на нашую думку, Захад недаравальна занядбоўвае на шкоду сабе і ўсёй справе змаганьня за свабоду ўва ўсім сьвеце.

Галоўная ўвага Захаду зьвернутая цяпер, як і раней, на ўмацаваньне й павышэньне сваёй абароназдольнасьці. Гэта зусім правільна, і такі палітычны кірунак будзе правільным і ў будучыні аж да таго часу, пакуль унутры камуністычнага блёку не адбудуцца радыкальныя зьмены, у выніку якіх была-б адкінутая агрэсыўная камуністычная ідэялёгія.

Другая важная праблема — гэта дапамога слабаразьвітым краінам, якая, ня гледзячы на сваю палітычную падкладку, носіць выразны гуманітарны характар і, як такая, карыстаецца зразумелым агульным прызнаньнем.

На разьвязаньне гэтых дзьвюх праблемаў Захад затрачвае вялізарныя матарыяльныя й людзкія рэзэрвы. Прыгадаем спрэчкі паміж ЗША і Нямецкай Фэдэратыўнай Рэспублікай за вышыню дапамогі слабаразьвітым краінам або заплянаванае прэзыдэнтам ЗША Кэнэды стварэньне «Корпусу міру». Такім чынам, зь ініцыятывы Крамля, Захад пераносіць цяпер свае ўсё яшчэ толькі абаронныя пазыцыі на афрыканскі й азіяцкі кантынэнты, каб там, затратай вялізарных рэсурсаў, змагацца супраць... фактычна голай камуністычнай прапаганды. Зразумела, што дапамога слабаразьвітым краінам патрэбная так ці йнакш. І гэтыя краіны толькі выйграюць ад таго, што існуюць два блёкі, якія змагаюцца за іхную прыхільнасьць. Аднак змаганьне за маладыя краіны Азіі й Афрыкі, важнасьці й неабходнасьці якога мы не запярэчваем, зьяўляецца толькі адным з эпізодаў ідэялягічнай, эканамічнай і палітычнай вайны дзьвюх сыстэмаў і яно ня вырашыць усяго канфлікту. Тое, ці зможа калі-небудзь сьвет жыць ува ўмовах сапраўднага міру і сапраўднай свабоды, у канчальным выніку будзе залежаць ад лёсу паняволеных камунізмам народаў, у тым ліку й нашага народу. А лёсу гэтых народаў Захад, на вялікі жаль, прысьвячае найменш увагі.

Гаворачы гэта мы маем на ўвазе не эканамічную дапамогу, бо мала шансаў, каб пры сучасных абставінах у камуністычным лягеры такая дапамога магла дайсьці да народу. Мы маем на ўвазе маральную падтрымку.

(Заканчэньне на 2-ой бачыне)

У 43-юю гадавіну Акту 25 Сакавіка

(Заканчэньне з 1-й бач.)

ды й пазьней самі-ж Беларусы. Найлепш гэта пацьвердзіў — і то ў савецкіх умовах жыцьця — ведамы беларускі паэта Максім Лужанін, які ў сваім вершы на дзесятую гадавіну кастрычніцкай рэвалюцыі, маючы на думцы гэты-ж бальшавіцкі кастрычнік, пісаў у 1927 годзе:

Мы ня хочам радасьці вітаць,
Што чужымі дадзена рукамі.

✳

Падзеі запачаткаваныя Першым Усебеларускім Кангрэсам і закончаныя Актам 25 Сакавіка, становяць сабой важны зваротны пункт у гісторыі беларускага руху. Яны замыкаюць пэрыяд нацыянальнага адраджэнства й распачынаюць новы пэрыяд — нацыянальнага вызваленьня. Ад гэтага часу ўжо не гаворым аб нацыянальна-адраджэнскім, але ўжо аб нацыянальна-вызвольным беларускім руху. У гэтым, як і ў іншых, вышэй схарактарызаваных аспэктах, заключаецца таксама гістарычнае значаньне Акту 25 Сакавіка.

Беларускі нацыянальна-вызвольны рух, ідэйна й палітычна ўзброены Сакавіковым Актам, разьвіваецца і ў умовах бальшавіцкае няволі. Нацыянальна-незалежніцкія ідэі, успадкаемленыя ад Акту 25 Сакавіка, запладняюць сабой усе праявы й аспэкты гэтага руху, хоць і канкрэтызуюцца яны цяпер, у ўмовах палітычнае няволі, у пасярэднай і завуаляванай форме.

Ня маючы магчымасьці палітычнае дзейнасьці ў дзяржаўна-незалежніцкім кірунку, беларускі нацыянальны актыў накіроўвае ўсе свае сілы на нацыянальна-незалежную культурную дзейнасьць у найшырэйшым і найглыбейшым значаньні гэтага слова. Узяты курс на разьвіцьцё й дасканаленьне беларускіх культурных цэннасьцяў быў з гледзішча нацыянальна-вызвольнае палітыкі ў савецкіх умовах адзіна правільным і ня менш карысным ад чыста палітычнай акцыі.

Нацыянальная ў сваім корані культура, над разьвіцьцём і ўзбагачаньнем якой была паведзеная ў БССР нязвычайна інтэнсыўная дзейнасьць у гады г. зв. нацыянал-дэмакратызму, мела быць тым трывалым духовым фундамантам, безь якога й плянаваная на будучыню палітычна-дзяржаўніцкая дзейнасьць не магла-б мець належнага посьпеху. І трэба падчыркнуць з асаблівым націскам, што ў галіне нацыянальнае культуры на працягу няпоўнага дзесяцігодзьдзя дваццатых гадоў былі зробленыя проста зьдзіўляючыя дасягненьні. Пры чым, гэтыя дасягненьні вымяраліся ня толькі колькаснымі паказчыкамі, але й якаснымі.

Гэты якасны аспэкт нашага культурнага развою арганічна выплывае з нацыянальна-незалежніцкіх ідэяў 25 Сакавіка, бо ўвесь культурны рух сьведама арыентуецца на поўную самабытнасьць беларускае культуры й ейную незалежнасьць ад культуры расейскай. Незалежніцкія тэндэнцыі культурнага разьвіцьця праявіліся ў шырокім абсягу ў кажнай культурнай галіне, найглыбей, аднак, і найвыразьней у галіне мастацкае літаратуры. Беларускае Літаратурна-Мастацкае Згуртаваньне «Узвышша», якое гуртавала ў сваіх радох найбольш нацыянальныя й прагрэсыўныя маладыя літаратурныя сілы й вызначала галоўны ідэйны мастацкі кірунак усяе беларускае літаратуры дваццатых гадоў, галоўным сваім заданьнем ставіла стварэньне ўзапраўды нацыянальнай мастацкай літаратуры, поўнасьцю незалежнай і пабудаванай на апрычоных беларускіх нацыянальных элемэнтах.

Такім чынам уся беларуская культурная дзейнасьць гэнага часу была сьвядома накіраваная з аднаго боку на дасягненьне адпаведнага ўзроўню разьвіцьця тых дзялянак духовага й культурнага жыцьця народу, якія да гэтага часу былі занядбаныя й адсталыя, а з другога боку — на выпаўненьне культурных дасягненьняў глыбока нацыянальным, незалежным і апрычона беларускім зьместам.

Таму нічога дзіўнага, што калі пачаўся сыстэматычны паход Масквы супраць беларускае нацыянальнае дзейнасьці, дык ў першую чаргу быў ён накіраваны супраць нацыянальна-незалежніцкага характару беларускае культуры і ставіў перад сабой галоўнай мэтай поўнае падпарадкаваньне яе культуры расейскай. Масква, выходзячы із свайго дэнацыяналізатарскага гледзішча, правільна зразумела, што найвялікшай загрозай для ейнай русыфікатарскай акцыі зьяўляецца нацыянальная культура паняволеных ёю народаў, нацыянальная ня толькі паводля формы, але й зьместу, нацыянальная сваёй накіраванасьцяй на собскую народную базу й сваёй незалежнасьцяй ад культуры расейскае.

Такім чынам усё астрыё змаганьня зь беларускасьцю ў васнаўным і зводзіцца да ўсебаковае русыфікацыі беларускага культурнага працэсу, як у сучаснасьці, гэтак і ў дачыненьні да мінуўшчыні. Гэтая русыфікатарская акцыя ахоплівае ня толькі вонкавыя азнакі ўсіх дзялянак культурнага жыцьця, але ў ня меншай меры й іхны ідэйны зьмест і зьяўляецца такім чынам раўназначнай зь нішчэньнем нацыянальнага, самабытнага й незалежнага характару беларускае культуры.

Ня гледзячы на тое, што гэтая акцыя ў кірунку нішчэньня нацыянальнай базы нацыі — культуры вядзецца ўсімі сяродкамі, выпрацаванымі й спрактыкаванымі бальшавікамі, пачынаючы ад забароны разьвіцьця собскае нацыянальнае культуры, цераз нахабнае хвальшаваньне нацыянальнае мінуўшчыні й безаглядную русыфікацыю ды канчаючы жорсткім фізычным тэрорам, беларускі народ усё-ж не пакінуў упорыстае акцыі супраціву.

Апошнія гады прынесьлі ня мала довадаў, як стваральнікі беларускіх культурных цэннасьцяў — паэты й пісьменьнікі, а так-жа маладая інтэлігенцыя наагул, выкарыстоўбае некаторае паслабленьне палітычнага курсу ў гады г. зв. пасьлясталінскае «адлігі», павялі цэлую кампанію ў кірунку дэрусыфікацыі беларускага культурнага жыцьця. А гэта адзін із бясспрэчных довадаў, што нацыянальна-вызвольныя ідэі, пасееныя ў народную глебу падзеямі 1917-1918 гадоў, у тым ліку й галоўна Актам 25 Сакавіка, жывуць у народзе й сяньня.

Алесь Крыга

Думкі ў голас

(Заканчэньне зь 1-ай бач.)

Заходнія палітычныя дзеячы штораз часьцей сустракаюцца з камуністычнымі кіраўнікамі й гавораць зь імі як з роўнымі сабе прадстаўнікамі народаў, гавораць аб суіснаваньні, аб няўмешваньні ў нутраныя справы адны другіх і як быццам не заўважаюць, што гэтым самым яны падрываюць веру й надзею паняволеных камунізмам народаў у іхнае вызваленьне, змушаюць гэтыя народы здаваць свой супраціў дыктатуры ды мірыцца з сваім лёсам, умацоўваючы адначасна пазыцыі панявольнікаў. А зусім-жа ясна, што навет калі Захад і выйграе адзін бой за Афрыку ці некамуністычную частку Азіі, а камуністычная ўлада будзе далей кансалідавацца і ўмацоўвацца ў краінах савецкага блёку, — гэта ня вызваліць вольнага сьвету ад наступных камуністычных дывэрсіяў і закалотаў. Адсюль зусім ясна вынікае, што дасягнуць трывалага міру можна будзе толькі тады, калі будзе спаралізаваны цэнтр, які распальвае сусьветны неспакой.

Чаму-ж у гэтым кардынальным пункце Захад робіць так мала ў параўнаньні зь ягонымі высілкамі на іншых і, на нашу думку, менш важных адрэзках? Баіцца парушыць прынцып няўмешваньня ў нутраныя справы іншых? А ці-ж тыя цяжкасьці, зь якімі яму цяпер даводзіцца змагацца ў Конго, Ляосе, на Кубе, у Бэрліне — гэта ня вынік брутальнага ўмешваньня камуністых у справы іншых краінаў? Так. І камуністыя зусім нядвузначна заяўляюць, што яны гэта будуць рабіць і далей, што прынцып іхнага гэтак званага «мірнага суіснаваньня» не дае ніякай «ахоўнай граматы» для гэтак званага «капіталізму», а наадварот, «азначае ўзмацненьне змаганьня работніцкай клясы, усіх камуністычных партыяў за трыюмф сацыялістычных ідэяў» («Камуніст Беларусі», № 1, 1961, стар. 31). Чаму-ж Захад ня можа рабіць тое самае ў дачыненьні да паняволеных камуністычнай тыраніяй краінаў, каб там затрыюмфавала ідэя свабоды?

Захад для гэтага мае ня толькі права, але мусіць гэта рабіць, калі ня хоча стаць перад неабходнасьцяй капітуляцыі. Ён мусіць ня толькі прыняць выклік камуністых да змаганьня ў рамках іхнага гэтак званага «мірнага суіснаваньня», але правільна гэтае суіснаваньне разумець і выявіць больш адвагі і ўласнае ініцыятывы ў першую чаргу ў дачыненьні да народаў самога Савецкага Саюзу. Паняволеныя народы СССР — надзейныя саюзьнікі Захаду і да іх, а не да іхных прыгнятальнікаў, трэба ськіроўваць свой голас.

Бальшавікі набіваюць сабе палітычны капітал на ліквідацыі каляніяльнай сыстэмы заходніх краінаў, разбудоўваючы адначасна сваю мадэрную каляніяльную імпэрыю. Здавалася-б, што ў прапагандовай вайне Захаду цяжка знайсьці мацнейшы аргумант за той, які дае яму простае параўнаньне гэтай бальшавіцкай супярэчнасьці. Аднак, як выглядае, пасьля некаторых спробаў й тут ўперлася ў тое-ж недарэчнае «няўмешваньне». Ведама таксама, што расейска-бальшавіцкі імпэрыялізм, з мэтай умацаваньня маналітнасьці імпэрыі, шляхам прымусовага перасяленьня й перамешваньня розных нацыяў, плянавай прымусовай русыфікацыяй мае намер на працягу кароткага часу зьнішчыць існаваньне шматлікіх старых, культурных народаў. Здавалася-б, што ў наш час, нацыянальнага адраджэньня і палітычнай эманцыпацыі найбольш адсталых народаў такая ганебная практыка павінна была-б быць пастаўленая на парадак дня міжнародных асамблеяў і асуджаная ўсім цывілізаваным людзтвам. Але аб такім кроку на Захадзе яшчэ ніхто хіба паважна і ня думаў.

Узяўшы ўсё гэта пад увагу, становіцца відавочным, што беларускую эміграцыю чакае яшчэ шмат адказнай і ўпорыстай працы. Кажны шчыры Беларус павінен усьведамляць сабе, што аднэй прысутнасьці на ўрачыстай акадэміі, прысьвячанай Акту 25-га Сакавіка, яшчэ мала, каб мы маглі із спакойным сумленьнем сказаць, што мы выканалі тыя спадзяваньні, якія ўскладае на нас паняволены народ.

М. Кручкоўскі

Свабода трагічная

Змаганьне за свабоду існуе так доўга, як даўно пачалося панявольваньне людзей і народаў. Свабоду людзі ўважаюць найвышэйшым ідэялам, найбольшым скарбам і шчасьцем. Так думалі Леанідас, Спартак, Кастусь Каліноўскі і тысячы іншых змагароў за свабоду.

Але вось мыназіраем парадаксальнае й трагічнае зьявішча ў Конго. Гэтай краіне несваячасовая, непадрыхтаваная, неабдуманая свабода спрычыніла няшчасьці: анархію, хаос, голад, праліцьцё крыві.

А свабода Конга была сапраўды не падрыхтаваная. Каляніялізм у заходнім сьвеце дажывае свае апошнія гады, калі ня месяцы. Гэта даўно зразумелі дзяржавы, якія мелі калёніі і даўно пачалі падрыхтоўваць гэтыя калёніі да свабоды. Прыкладам Англія за апошніх 15 гадоў прызнала свабоду й суверэннасьць сотням мільёнаў людзей і дзесяткам народаў сваіх былых калёніяў. На гэтых тэрыторыях стварыліся незалежныя дзяржавы, якія або зусім адлучыліся ад Англіі, або дабраахвотна ўступілі ў г. зв. Брытанскую Супольнасьць Нацыяў, якая не абмяжоўваючы іхнай суверэннасьці, дае ім вялікія карысьці. Пераход улады з рук Ангельцаў у рукі мясцовых урадаў і адміністрацыі адбыўся, можна сказаць, «безбалесна». Ангельцы гадамі падрыхтоўвалі мясцовую інтэлігенцыю і адміністрацыйны апарат, які быў здольны пераняць кіраўніцтва краінай.

Тое самае рабілі Французы. Цяпер незалежнымі дзяржавамі, як Малі, Мадагаскар, Бераг Сланёвай Косьці, Верхняй Вольбы і іншых былых францускіх калёніяў кіруюць асьвечаныя, культурныя, дасьветчаныя дзяржаўныя мужы і інтэлігенцыя, выхаваная ў францускай культуры. Там таксама пераход улады адбываўся бяз глыбокіх уструсаў. Проста Француз перадаў справы і крэслы Нэгру, які, сеўшы на крэсьле, ведаў, што і як мае рабіць. За выняткам Гвінэі усе гэтыя краіны, стаўшыся незалежнымі, стварылі францускую супольнасьць нацыяў, якая таксама, не паніжаючы іхнай суверэннасьці, дае ім выгады.

Інакш справа выглядала ў бэльгійскай калёніі Конго. За 80 гадоў сваей адміністрацыі Бэльгійцы не паклапаціліся аб стварэньні мясцовай інтэлігенцыі навет зь сярэдняй асьветай. Варта прыгадаць кур'ёзны факт, што пару дзён пасьля абвешчаньня незалежнасьці Конга, першы Нэгр з гэтай краіны скончыў мэдычны факультэт. Таму ня дзіва, што адразу пасьля атрыманьня незалежнасьці краіны, сяржанты ці капралі адразу сталіся палкоўнікамі, а неўзабаве — генераламі. Адразу зьявілася безьліч палітыканаў, пераважна паўінтэлігентаў, але ня выявілася ніводнага палітыка ў дзяржаўным маштабе. Свабода, як алькаголь, ударыла ў галаву ўсё-ж яшчэ прымітыўных народаў гэтай вялізарнай краіны, якія зразумелі свабоду пасвойму: «рабі, што хочаш, бо свабода!» Амаль на другі дзень свабоды пачаліся гвалты, рабунак, міжпляменная разьня і грызьня палітыканаў. Армія збунтавалася, бо як Бэльгійцы перасталі плаціць, ніхто ня мог гэтага зрабіць, бо ніхто ня меў грошай. Пачалася анархія, хаос, якія трываюць да сяньня і, Бог ведае, як яшчэ доўга будуць трываць.

Таму, думаем, правільна можна назваць свабоду Конга «свабодай трагічнай»...

Можа нехта сказаць, што Бэльгійцы былі прымушаныя абвесьціць незалежнасьць Конга. Вось-жа ў парадку ліквідацыі каляніялізму на Захадзе — мусілі гэта зрабіць, толькі не ў такі спосаб, як гэта зрабілі. Як і ўва ўсей Афрыцы, у Конго таксама пачаўся вызвольны рух, які ўсё-ж ня меў пагрозьлівых памераў. У канцы 1959-га і на пачатку 1960-га году ў Брусэлі адбывалася канфэрэнцыя г. зв. Круглага Стала паміж бэльгійскім урадам і лідэрамі партыяў і груповак Конга.

Пэўна-ж кангалянскія лідары дамагаліся свабоды, аднак іх можна было пераканаць, што гэтая свабода мусіць быць падрыхтаваная. Бэльгійцы-ж абяцалі, што 30 чэрвеня 1960 году Конго будзе абвешчанае незалежнай дзяржавай. Абяцалі і датрымалі. Толькі шасьцімесячны тэрмін на правядзеньня выбараў у цэнтральныя й правінцыяльныя парляманты, стварэньне ўрадаў і змантаваньне зь нічога цэлага дзяржаўнага апарату — гэта сьмешна закароткі час.

Калі-б навет гэты вялізарны апарат было з чаго стварыць, дык і то 6 месячны час закароткі, каб гэты апарат падрыхтаваўся да пераняцьця складаных функцыяў кіраваньня вялізарнай дзяржавай. А як мы ўжо сказалі, гэтага апарату ня было з каго тварыць.

На што разьлічвалі бэльгійскія палітыкі, згаджаючыся на гэты рызыкоўны крок? — цяжка сказаць. Хіба-ж ня думалі наіўна, што кангалянскія лідары, пераканаўшыся, што ня змогуць кіраваць дзяржавай, папросяць Бэльгійцаў вярнуцца ў Конго... Ніхто іх не папрасіў, а калі бэльгійскія парашутыстыя пачалі вяртацца ў Конго, каб ратаваць белае насельніцтва — узьняўся шум, якога напэўна ня было-б, каб Бэльгійцы адлажылі тэрмін абвешчаньня незалежнасьці на пару гадоў, а праз гэты час падрыхтавалі краіну да свабоды.

Сяньня Конго скручваецца у канвульсіях анархіі, хаосу, голаду, міжпляменных жахлівых змаганьняў.

Адзіным дзейнікам, найбольш пакліканым да ўмяшаньня ў кангалянскія справы і нармалізацыі жыцьця ў гэтай краіне, былі Задзіночаныя Нацыі. Гэта яны быццам-бы і зрабілі. Але іхная дасюлешняя безкалёрная акцыя у Конго насоўвае паважныя сумлевы, што гэтая арганізацыя зможа аднавіць парадак, а не змагла ўрэгуляваць безьліч справаў і праблемаў. А тады можа на арэне зьявіцца новы элемэнт, якога да гэтага часу ўдавалася не дапушчаць актыўна на гэтую арэну. А хто гэта будзе — дадумацца ня цяжка...

Але аб гэтым напішам наступным разам.

пс

Кропкі над «і»

У некалькіх папярэдніх нумарох «Б-ны» мы спыніліся на аднэй тэме, над якой, на нашу думку, варта задумацца ня толькі нам самым, але й **усім нашым** прыяцелям і ворагам. Мы маем на ўвазе характар сучаснага рэжыму ў Савецкім Саюзе. Як чытачы хіба сабе прыгадваюць, мова йшла пра тое, ці — і ў якой ступені — сучасны бальшавіцкі рэжым можна назваць расейскім. Пасьля разгляду — як нам здаецца, зусім аб'ектыўнага — цэлага шэрагу прыкладаў, мы прыйшлі да высноваў, што на практыцы, у дачыненьні да нерасейскіх народаў бальшавіцкае імпэрыі — існуючы рэжым у Савецкім Саюзе бадай пазбаўлены рысаў інтэрнацыяналізму; наадварот — гэты рэжым прыймае штораз больш канкрэтныя формы сваеасаблівага расейскага нацыянал-сацыялізму з культываваньнем ўласьцівага яму духу «обэрмэншніцтва» расейскага народу — «раўнейшага паміж роўных». Узьнікла таксама пытаньне, ці — і ў якой ступені — вінаватыя ў гэтым Расейцы.

Пара ў гэтым пытаньні паставіць кропкі над «і». Мы ўжо казалі, што ў змаганьні супраць беларускай палітычнай эміграцыі — тое-ж самае робіцца і ў дачыненьні да палітычнай эміграцыі іншых нерасейскіх народаў - бальшавіцкая прапаганда на ўсе лады паўтарае, што «буржуазныя нацыяналістыя намагаюцца пасеяць варажнечу паміж народамі». У гэтым выпадку — паміж беларускім і расейскім. Тое-ж самае паўтараюць, фактычна, і Расейцы-антыбальшавікі на эміграцыі. Дзіўная гармонія!

У разглядзе гэтага пытаньня мы не варочаліся задалёка ў мінуўшчыну. Мы ня выходзілі проста з таго, што бальшавізм знайшоў спрыяльную глебу й захапіў уладу якраз у Расеі ды сілком пашырыў сваё панаваньне на нерасейскія народы былое царскае імпэрыі пры дапамозе Расейцаў.

Мы — пэўна-ж, далёка ня поўна разгледзелі **сучасны** стан рэчаў у бальшавіцкай імпэрыі й на іх грунтуем свае высновы. Мы бачым, што ў Савецкім Саюзе «свабодны саюз раўнапраўных народаў» існуе толькі на паперы — і то навет незаўсёды; што там існуе й **фарсуецца** гегемонія расейскасьці бадай ува ўсіх галінах жыцьця, а ў першую чаргу, зразумела, у культурнай галіне, пасягаючы на самабытнасьць народу. У вабароне калісьці гарантаваных бальшавікамі нацыянальных правоў свайго народу заплаціла жыцьцём эліта беларускае інтэлігенцыі. І цяпер, ня гледзячы на паслабленьне фізычнага тэрору, пасьлядоўная русыфікатарская акцыя на Беларусі праводзіцца далей. Мала што прымушаюць адбіваць пры кажнай нагодзе паклоны Маскве, але дагаварыліся ўжо навет да таго, што **«для белорусского народа іспокон веков являются родными і понятнымі языкамі как белорусскій, так і русскій».** Хто ня верыць, хай загляне ў «Коммуніст Белоруссіі» за люты гэтага году. Гэтую «пэрлу» знойдзеце на 69 старонцы.

Падаваць прыклады й цытаваць можна было-б бясконца. Але хопіць і гэтага, каб пераканацца, што маюць частковую слушнасьць тыя, хто называе сучасны рэжым у СССР расейскім бальшавізмам. Мы кажам «частковую слушнасьць», бо дакладней, як мы ўжо гаварылі, трэ' было-б называць гэты рэжым **расейскім нацыянал-сацыялізмам.** Аб камунізьме тут ня можа быць і мовы. Але гэта ўжо іншая тэма.

І вось цяпер пара паставіць пытаньне: **хто** распальвае варажнечу, сее ненавісьць паміж народамі? Бальшавікі ці «буржуазныя нацыяналістыя» (сьведама ўжываем бальш. тэрміналёгіі)? У другой Устаўной Грамаце — аснове канстытуцыі БНР — ужо ў 1918 годзе, калі яшчэ ў сьветлай памяці быў нацыянальны прыгнёт беларускага народу расейскім царскім рэжымам, выбраныя прадстаўнікі гэтага народу гарантавалі ўсім нацыянальным меншыням на тэрыторыі Беларускай Народнай Рэспублікі ўсе «правы і вольнасьці», аж да культурнай аўтаноміі. І гэта напэўна ня было пустым гукам. Якім выявіліся літаральна ўсе абяцаньні бальшавіцкіх акупантаў. Зь якога-б боку мы да гэтага **пытаньня не падыходзілі,** выснаў адзін: бальшавіцкая «нацыянальная палітыка», вялікадзяржаўніцкая палітыка расейскага нацыянал-сацыялізму ў ніякім выпадку ня спрыяе разьвіцьцю прыязьні паміж Расейцамі й нерасейскімі народамі ў бальшавіцкай імпэрыі. Сьведамае выхоўваньне ў духу «обэрмэншніцтва», шавінізму, да добрага не давядзе. Патрыёты свайго народу змагаюцца і будуць змагацца ўсімі даступнымі сяродкамі супраць тых, хто топча ўсе правы ягонага народу.

Тое, што мы сказалі пра валадароў цяперашняй бальшавіцкай імпэрыі, у вялікай меры тычыцца і ідэялёгаў расейскай антыкамуністычнай эміграцыі. Яны часта навет і на паперы ня хочуць прызнаць нерасейскім народам права на адабраную сорак год таму бальшавікамі нацыянальную дзяржаўнасьць. Ім здаецца, што сваей упорыстасьцяй яны здолеюць павярнуць назад кола гісторыі, ці хоць-бы спыніць гістарычныя працэсы. Яны ня хочуць бачыць небясьпекі такога стаўленьня, выхоўваючы і малодшае пакаленьне ў духу шавінізму і поўнай няведы гісторыі апошніх дзесяцігодзьдзяў. Яны кормяць сваіх дзяцей такімі «павучальнымі гісторыямі»:

У Пецярбургу на балі прысутны замежны дыплямат. Ён цікавіцца публікай і пытаецца ў ваднэй высокапастаўленай асобы з царскага двара:

Хто гэта — вось той малады чалавек?

— Паляк, — адказаў размоўца.

— А той?

— Грузін.

— А тая дама?

— Фінка.

— А вось той?

— Украінец.

— Я думаў, што я знаходжуся ў Расеі, — кінуў рэпліку дыплямат.

— Вось усе яны разам узятыя — гэта і ёсьць Расея, — быў горды адказ прадстаўніка царскага двара.

Ня зь меншай гордасьцяй пераказаў мне гэтую гісторыю пры нашай першай сустрэчы адзін мой малады калега-Расеец, даведаўшыся, што ягоны размоўца Беларус. Пра Беларусь ён ведаў толькі тое, што «это ведь тоже Россія»...

(Заканчэньне на 3-яй бачыне)

Кастусь Каліноўскі

(Да 97-й гадавіны сьмерці)

22 (10) сакавіка 1864 году ў Вільні на царскай вісельні на 26 годзе жыцьця загінуў вялікі сын беларускага народу Кастусь **Каліноўскі**. Барбарскі прыгавор Мураўёва-вешацеля быў прыведзены ў выкананьне а 10-й гадзіне раніцы на пляцы Лукішкі пры вялікім канвоі расейскага войска й агромністым натоўпе жыхарства Вільні й ейных ваколіцаў. «Была ясная, халодная раніца, — паведамляе адзін із нагляднікаў гэтае маскоўскае расправы. — Каліноўскі ішоў на кару сьмела... Прыйшоўшы на кару, ён стаў тварам да шыбеніцы й толькі часамі кідаў свой позірк на далёкі натоўп. Калі яму чыталі канфірмацыю, ён стаў рабіць заўвагі... Назвалі яго імя — дваранін Вікеньці Каліноўскі. Ён усклікнуў: «У нас няма дваран, усе роўныя!»

Падобна Кастусь Каліноўскі трымаўся таксама на допытах. Ён гаварыў усю праўду ў вочы каральнікам і не прасіў прабачэньня. Ня выдаў ён нікога із сваіх пасьлядоўнікаў, абараняючы сваю й іхную праваў. Пайменна, у вапраўдальнай запісцы гэтым каральнікам ён кідаў: «Агітатары, якія зьбіраюцца з усіх канцоў Расеі, нічога ў нас ня зробяць у справе аб'яднаньня, ашукаюць толькі сябе, урад, ня выканаюць мэты й давядуць край наўсуперак сваім жаданьням да новых ахвяраў, да новых народных няшчасьцяў. Пакуль урад не набудзе спачуваньня ў запраўды адукаваным клясе тутэйшага насельніцтва, да таго часу слова Расеі ня знойдзе водгуку ў сэрцах Літоўцаў». Іншымі словамі, пакуль Масква не адмовіцца ад палітыкі нацыянальнага прыгнечаньня й не заменіць бізун «аб'яднаньня» прызнаньнем нацыянальных правоў народу, да таго часу гэты народ будзе праводзіць сваё вызвольнае змаганьне.

У сваім перадсьмяротным пасланьні — «Пісьме з-пад шыбеніцы» — да беларускага народу Кастусь Каліноўскі пісаў: «...Горка пакінуць зямельку родную й Цябе, дарагі мой народзе. Грудзі застогнуць, забаліць сэрца, але не шкада загінуць за Тваю праўду. Прымі, народзе, па шчырасьці маё слова перадсьмяротнае, бо яно як-бы з таго сьвету толькі для дабра Твайго напісана. Нямаш, Браткі, большага шчасьця на гэтым сьвеце, калі чалавек мае ў галаве розум і навуку. Тады ён можа быць у радзе, жыці ў дастатках і тады толькі, памаліўшыся шчыра Богу, заслужыць на неба, бо. узбагаціўшы навукай розум і сэрца, пакахае сваю бацькаўшчыну. Але як дзень з ночай ня ходзіць разам, так ня йдзе разам праўдзівая навука зь няволяй маскоўскай. Пакуль яна ў нас будзе, нічога ў нас ня будзе: ня будзе праўды, дабрабыту й ніякай навукі. Толькі намі як скацінай кіраваць будуць, не для дабра нашага, але на нашу загубу.

Дзеля гэтага, народзе, як толькі пачуеш, што браты Тваё спад Варшавы пачнуць змагацца за праўду й свабоду, тады й Ты не заставайся збоку, але хапіўшы за што зможаш, за касу, тапор і цэлай грамадой ідзі ваяваць за сваё чалавечае й народнае права, за сваю веру, за сваю зямлю родную. Бо я гавару Табе спад шыбеніцы, народзе, што тады толькі будзеш жыць шчасьліва, калі над Табой ужо Маскаля й пана ня будзе...»

Мо таму сяньняшнія маскоўскія сатрапы, згадзіўшыся паставіць помнік Кастусю Каліноўскаму ў Вільні, пакінулі на ім надпіс толькі на расейскай і летувіскай мовах. Мова Кастуся Каліноўскага, зь якой і за якую ён змагаўся, не знайшла там прыпынішча. Ведама, для іх наагул тут лепш пасавала-б рэзалюцыя Мураўёва: «Згодзен, выканаць прыгавор у Вільні ў 3 дні»!

Кастусь (Вікеньці) Каліноўскі нарадзіўся 21 студзеня 1838 году ў Мастаўлянах на Горадзеншчыне ў сям'і зьбяднелага беларускага шляхціча. Пасьля заканчэньня прагімназіі ў м. Сьвіслачы (1846-1855), у 1856 годзе едзе ў Маскву да свайго брата Віктара, дзе паступае вольным слухачом на першы курс мэдыцынскага факультэту Маскоўскага ўнівэрсытэту. Неўзабаве Віктар Каліноўскі, які лічыўся студэнтам Маскоўскага ўнівэрсытэту, а ў запраўднасьці быў рэвалюцыянерам-прафэсіяналам, пераяжджае ў Пецярбург. Зь ім пераяжджае таксама й Кастусь Каліноўскі ды ў тым-жа 1856 годзе запісваецца на юрыдычны факультэт Санкт-Пецярбурскага ўнівэрсытэту. Як і Віктар, Кастусь Каліноўскі ня меў ніякае матарыяльнае падтрымкі з дому, і на пражыцьцё мусіў зарабляць пабочна ці жыць зь мізэрнае стыпэндыі, якую ён атрымаў ад унівэрсытэту пад канец сваіх студыяў. Свае студыі ў Пецярбургу Кастусь Каліноўскі закончыў вясной 1860 году, атрымаўшы навуковую ступень кандыдата юрыдычных навук. На пачатку 1861 году ён вяртаецца на бацькаўшчыну, каб тут прыступіць да падрыхтоўкі зарганізаванага паўстаньня беларускага народу супраць Маскоўшчыны.

Як і Віктар, сваю рэвалюцыйную дзейнасьць Кастусь Каліноўскі распачаў у Беларусі, будучы яшчэ ў Сьвіслацкай прагімназіі. Гэта былі гады польскага бражэньня й прабуджэньня нацыянальнае сьведамасьці беларускага народу. Ведама, і моладзь Сьвіслацкай прагімназіі была азнаёмлена як з польскім нацыянальна-вызвольным рухам, так і з парасткамі такога-ж беларускага руху, напрыклад зь дзейнасьцяй беларускага паэты Францішка Савіча й «Саюзу літоўскай моладзі». У Пецярбургу найлепшага настаўніка Кастусь Каліноўскі знайшоў у васобе свайга брата Віктара, які ў гэты час лічыўся «апосталам дэмакратычных і патрыятычных прынцыпаў», стойкім змагаром за нацыянальныя правы паняволеных Масквой народаў. Тут трэба адзначыць, што апрача сваей рэвалюцыйнай дзейнасьці, Віктар Каліноўскі шмат працаваў над гісторыяй беларускага народу і быў навет супрацоўнікам Віленскай археалягічнай камісіі. Ён памёр ад сухотаў у 1862 годзе, пакінуўшы пасьля сябе шмат рукапісаў, якія аднак загінулі бясьсьледна, праўдзівей былі зьнішчаныя царскімі ўладамі.

Кастусь Каліноўскі

Гэта найлепш захаваны фотаздымак Каліноўскага, які знаходзіцца ў фондах Музэю Войска Польскага ў Варшаве. Рэпрадукуем яго зь менскай «Зьвязды», № 72 за 27 сакавіка 1960 году.

Кастусь Каліноўскі таксама поўнасьцяй пасьвячае сябе рэвалюцыйнай дзейнасьці і неўзабаве становіцца адным із кіраўнікоў студэнцкае моладзі з Паўночна-Заходняга краю (Беларусі), ачольваючы так званую групу «чырвоных», якая ў радыкальны спосаб прадбачвала сацыяльныя рэформы, клала ў васнову пераўтварэньня сацыяльнага ладу рэвалюцыйны мэтад — змаганьне ды патрабавала нацыянальнай роўнасьці й свабоды для ўсіх народаў, адкідаючы такім чынам і польскія прэтэнсыі да Беларусі, Летувы й Украіны. З братам Віктарам Кастусь Каліноўскі ўваходзіць таксама й у іншыя арганізацыі, у тым ліку й вайскавікоў, што праводзяць практычную падрыхтоўку паўстаньня ў Польшчы, Беларусі й на Ўкраіне.

Як зазначалася, на пачатку 1861 году Кастусь Каліноўскі вяртаецца на Беларусь, дзе прыступае да зарганізаваньня кіраўнічых цэнтраў будучага паўстаньня. У даволі кароткі адрэзак часу, ўзьнікаюць тут рэвалюцыйныя камітэты як у губэрнскіх, так і ў павятовых цэнтрах з агульным кіраўнічым цэнтрам у Вільні. Летам 1862 году наступае некаторая рэарганізацыя й цэнтралізацыя, у выніку чаго ўзьнікае **Літоўскі Правінцыяльны камітэт** па падрыхтоўцы паўстаньня зь месцам прабываньня таксама ў Вільні. У склад гэтага Камітэту, апрача Кастуся Каліноўскага, уваходзяць капітан генэральнага штабу расейскай арміі — Л. Зьвірждоўскі, інжынер-паручнік В. Казела, Э. Вярыга, доктар Длускі й фатограф Банольдзі. Для падтрыманьня сувязяў зь кіраўніцтвам польскага нацыянальна-вызвольнага руху Літоўскі камітэт уводзіць у свой склад Дзюлярана — прадстаўніка Варшаўскага камітэту. Прадстаўнікамі камітэту былі напрыклад: ад Віленскай гарадзкой рэвалюцыйнай арганізацыі — інжынер-паручнік В. Малахоўскі, ад арганізацыі Горадзенскай губэрні — В. Врублеўскі й браты Заблоцкія, ад арганізацыі Ковенскай губэрні — сьвятар А. Мацкевіч і доктар Хмельніцкі, ад арганізацыі Навaградзкага павету — доктар В. Борзабагаты й г. д.

Камітэт прыступае таксама да выданьня газэтаў — афіцыйнага свайго воргану «Сьцяг волі» на польскай мове й для беларускага сялянства газэты «Мужыцкая праўда». «Сьцяг волі» вядомая толькі адзіным сваім нумарам. Магчыма, што больш яна й ня выходзіла, а ейнае месца выконвала газэта «Мужыцкая праўда», якая рэдагавалася й пісалася ў большасьці выпадкаў, калі ня ў цэлым, Кастусём Каліноўскім пры дапамозе Ф. Ражанскага.

Чаму быў створаны Літоўскі Правінцыяльны камітэт, а ня проста **Літоўскі камітэт**, ды чаму афіцыйны ягоны ворган «Сьцяг волі» пачаў выдавацца на польскай мове? Тут трэба ўнікнуць у вабставіны таго часу і ў стан нацыянальнай сьведамасьці беларускага народу. Як ведама, у той час Беларусь была наводненая польскай ці прапольскай (спалячанай) шляхтай, а таксама польскімі й прапольскімі рэвалюцыйнымі элемэнтамі. Беларускай інтэлігенцыі налічваліся адзінкі, тым больш сьведамай нацыянальна. Кастусю Каліноўскаму ў падобных абставінах было цяжка, амаль немагчыма стаць на шлях поўнага разрыву з польскасьцяй, хоць ён да гэтага й імкнуўся. Тым больш, што ў вагульным змаганьні польскага й беларускага народаў трэба было прадбачваць жаданыя вынікі паўстаньня. Таму шукалася ўсемагчымага супрацоўніцтва з прапольскімі элемэнтамі, якія далёка не падзялялі ідэяў і праграмы Кастуся Каліноўскага й ягоных пасьлядоўнікаў.

Ды хоць і пры такой «згодніцкай» палітыцы група Кастуся Каліноўскага зразу-ж наткнулася на супраціў і шпількі Варшавы. Кастусь Каліноўскі пачынаецца абвінавачвацца ў «сэпаратызьме», і як будзем бачыць далей, дойдзе да правакацыяў і разгону Літоўскага Правінцыяльнага камітэту. Тым часам, вядучы з Варшавай дыпляматычныя спрэчкі, Літоўскі Правінцыяльны камітэт паводля свайго гледзішча падрыхтоўвае паўстаньне, якое плянуецца на вясну 1863 году. Да студзеня гэтага году паяўляюцца вялікім тыражом 6 нумароў «Мужыцкай праўды», якая распаўсюджваецца па ўсёй Беларусі й Летуве, трапляючы навет на Ўкраіну. Падгатаўляецца зброя, і галоўным чынам народ і кіраўнікі паўстаньня.

Кастусь Каліноўскі быў ведамы сваім беларускім сэпаратызмам як у дачыненьні да Расеі, так і Польшчы. Праўда, ён ня быў натолькі вузкім нацыяналістым, каб адкідаць спачуваньні як Палякаў, так і тых-жа Расейцаў, супраць якіх ськіроўвалася паўстаньне беларускага народу, ведама, калі такія спачуваньні ці падтрымка мелі сваё выяўленьне. Пайменна, ён у многіх выпадках высоўваў і падтрымоўваў ідэю супольнага змаганьня ўсіх народаў супраць паншчыны й царызму, аднак пад умовай, калі гэтым народам **згары будзе** забясьпечана нацыянальная роўнасьць і свабода. Гэтая станоўкасьць Кастуся Каліноўскага знайшла навет адлюстраваньне ў «Мужыцкай праўдзе», якая найбольш была прысьвечаная сялянскаму пытаньню, сацыяльнаму пытаньню й найменш старалася закранаць беларуска-польскія адносіны, а навет часамі выказвалася за так званую «беларуска-польскую гістарычную супольнасьць». Пайменна, у «Мужыцкай праўдзе» беларускі народ ставіўся нараўні з польскім народам і вымагаліся аднолькавыя для іх нацыянальныя правы. Што да Расеі, дык тут ставілася пытаньне поўнага разрыву, ведама, і супрацоўніцтва, у выпадку, калі расейскі народ прызнае нацыянальную незалежнасьць беларускага народу і ня будзе высоўвацца з сваім апякунствам. Па-за «Мужыцкай праўдай» сучасьнікі ведалі Кастуся Каліноўскага як прынцыповага незалежніка ад Польшчы, пра што сьветчаць ягоныя паказаньні ў часе працэсу. «Пісьмо з-пад шыбеніцы» ды даволі папулярнае выказваньне, што «Літва ня можа даверыць свой лёс такой бязглузнай галаве, як Варшава».

Студзеньскае паўстаньне ў Польшчы захапіла Літву (Беларусь) неспадзявана й непадрыхтаванай. Кастусь Каліноўскі срога асудзіў гэтую рамантычную пасьпешнасьць Варшавы, аднак, каб падтрымаць супольную справу, у Беларусі таксама быў дадзены сыгнал да дзеяньня, тым больш, што тут пачынаюцца маніфэстацыі Палякоў і дзеяньні польскіх вайсковых аддзелаў. 1 лютага 1863 году Літоўскі Правінцыяльны камітэт, ачолены Кастусём Каліноўскім, аб'яўляе сябе рэвалюцыйным урадам пад назовам «Часовы правінцыяльны ўрад Літвы й Беларусі». Адначасна распачынаюць дзейнічаць паўстанскія аддзелы Рагінскага, Траўгута, В. Врублеўскага, Нарбута, Віславуха, Мацкевіча, Колыша, Длускага, Лукашэнаса й другія. Аднак тут падасьпела Варшава, якая палохалася беларускага нацыянальна-вызвольнага руху, тым больш руху беларускага сялянства ня менш, як і расейскае арміі. Ейныя агенты ў Беларусі, галоўным чынам паны падрыхтоўваюць пераварот з мэтай захапленьня ў свае рукі кіраўніцтва паўстаньнем.

Ужо 8 лютага прыхільнікі Варшавы дамагаюцца на паседжаньні Камітэту (Часовага ўраду) спыненьня ўсякае акцыі па стварэньню новых паўстанскіх аддзелаў. Далей яны ствараюць свой асобны камітэт пад назовам «Аддзел, які кіруе правінцыямі Літвы», які, зацьверджаны Варшавай, у сярэдзіне сакавіка аб'яўляе аб роспуску Літоўскага правінцыяльнага камітэту. Пры гэтым новы «Аддзел» і Варшава пагражаюць ваеннай інтэрвэнцыяй і раскрыцьцём перад Масквой групы Кастуся Каліноўскага, у выпадку, калі апошняя акажа супраціў Варшаве. Кастусь Каліноўскі складае пратэст Варшаве, называючы «згубай і здрадай» падобныя ейныя паступкі, аднак гэта застаецца **бязь ніякіх** вынікаў, а сам Каліноўскі аддаецца пад суд новага камітэту. Праўда, гэты суд выбачыў «віну» Кастуся Каліноўскага й апошні накіроўваецца ў Горадзеншчыну на пасаду камісара.

Падобная прадажная дзейнасьць Варшавы была пачаткам заняпаду рыхтаванага ўсенароднага паўстаньня ў Беларусі. Новы «Аддзел, які кіруе правінцыямі Літвы», наагул спыняе паўстанскую акцыю, спадзяючыся на інтэрвэнцыю Францыі й Ангельшчыны. Ён тармозіць ажыцьцяўленьне праграмы польскага паўстаньня адносна вызваленьня сялян ад паншчыны, тым больш праграмы ў гэтым кірунку групы Кастуся Каліноўскага, якая патрабавала бязвыкупнага надзелу сялянства зямлёй, перадачы яму ўсяе зямлі й зраўнаньня ў правох усіх грамадзян (апошняга патрабавала таксама й польская праграма ці Маніфэст з 22 студзеня). Разам з гэтым гэты «Аддзел» распаўсюджвае хвальшыўку ад імя Яські гаспадара спад Вільні (К. Каліноўскага) так званае «Пісьмо да мужыкоў зямлі польскай», у якім пацяшае беларускага селяніна **передачай яму** зямлі й **за выкуп**, якую ён меў у мамэнт абвешчаньня Маніфэсту з 22 студзеня, ды называючы яго «Паляком зь вякоў вечных». Праўда, у характары контракцыі, Кастусь Каліноўскі выпускае гэтым часам 7-ы нумар «Мужыцкай праўды», падаючы свой ранейшы голас. Аднак падобная акцыя Варшавы толькі дапамагала расейскім каральным аддзелам хутчэй расправіцца з паўстанцамі ды вызваць у беларускага селяніна яшчэ большую нянавісьць да паноў, да польскага паўстаньня ў Беларусі, а адначасна й некаторы недавер да справы Кастуся Каліноўскага. Пайменна, расейская прапаганда цяпер пачала дзейнічаць у гэтым кірунку, што «вось глядзі, беларускі мужык, мы вам даём зямлю й волю, а гэтаму супрацьставяцца польскія паны й рэвалюцыянэры».

Тым часам Кастусь Каліноўскі зноў пачынае скансалідоўваць свае сілы. У чэрвені ён быў адклікаy з Горадзеншчыны, якая гэтым часам была ўлучаная ў Польшчу, і назначаны сакратаром галавы Варшавы ў Беларусі Дзюлярана. Яшчэ будучы ў Горадзеншчыне, ён там праводзіць беларускую справу ды зьбірае сваіх прыхільнікаў. Цяпер у Вільні, акружыўшы сябе ранейшымі супрацоўнікамі й новымі пасьлядоўнікамі, ён перабірае ўладу ў свае рукі, выганяе Дзюлярана, а на паседжаньні Літоўскага аддзелу ў сярэдзіне чэрвеня ставіць пытаньне поўнага разрыву з залежнасьцяй ад Варшавы. Гэтая пастанова Кастуся Каліноўскага была паўнасьцяй падтрыманая ягонымі прыхільнікамі ды прынятая новая пячатка з гэрбам Літвы (Пагоняй) і подпісам «Камітэт, які кіруе Літвой».

Устрывожаная Варшава высылае ў Вільню сваіх агентаў ды зноў пагражае карнай экспэдыцыяй. Пачынаюцца перагаворы, якія прыводзяць да таго, што Кастусь Каліноўскі застаецца галавой паўстаньня ў Беларусі, пайшоўшы аднак на часовы кампраміс з Варшавай у тым сэньсе, што адозвы забавязаўся выдаваць не ад імя «Камітэту, які кіруе Літвой», але ад «Ураду польскага над усім краем Літоўскім і Беларускім» для «народу зямлі Літоўскай і Беларускай».

(Працяг будзе)

П. У.

Кропкі над «і»

(Заканчэньне з 2-ой бачыны)

Пры такім стаўленьні да гэтак званага «нацыянальнага пытаньня» Расейцы робяць сабе запраўдную «мядзьведжую ўслугу». Заміж таго, каб глянуць гістарычнай рэчаіснасьці ў вочы, яны дзівяцца, што патрыёты нерасейскіх народаў ставяцца да іх варожа, змагаючыся за сваю нацыянальную дзяржаўнасьць. Яны ня хочуць бачыць, што змаганьне гэтае ня спыніцца, пакуль не ўкаранунецца посьпехам.

І апошняя кропка над «і»: Мы — ня ворагі расейскага народу, і жадаем яму гэтак-жа горача вызваленьня з пад сацыяльнага прыгнёту, як пасьлядоўна змагаемся за нацыянальную дзяржаўнасьць і сацыяльную справядлівасьць для нашага народу. Але паўтараем супраць акупантаў усіх колераў і масьці — хто-б яны ня былі — змагацца мы будзем бескампрамісна.

Ул Нeмановіч

Літаратурны Дадатак

А. Саковіч

Асірочаныя

Летні дзень. Чыстае паветра, поўнае сонца. Марына, разам із сваёй прыяцелькай Галінаю Тышкевіч, сядзіць на бальконе невялікага двухпавярховага катэджу. Яна адкінулася на сьпінку палатнянага крэсла. У яе на каленах кніжка, але яна ня чытае.

Пад бальконам галасы дзяцей. Марына чуе, як ейная дзевяцігадовая Аленка выхваляецца перад сваім сябрам Барысом:

— А ў нас навіна. У Бібарах едзе Юрка.

— Які Юрка?

— Наш! Мой дзядзька!

— Вы атрымалі ліст?

— Не, ня мы, а Тышкевічы. Наш Юрка ня ведае, што мы тут. Ён навет ня ведае, што мы ў Нямеччыне. Гэта будзе яму цудоўная неспадзеўка... такая неспадзеўка... — паўтарае некалькі разоў, і словы, быццам вольныя птахі, радасна вырываюцца із клеткі дзіцячага сэрца.

— Вы чуеце, як цешыцца Аленка? — заўважвае Галіна.

— І мяне гэта трывожыць, — адказвае Марына. — Нажаль, я сказала ёй аб Юрку адразу, як пачула, што ён у Равэнсбургу. Тады я яшчэ ня ведала аб яговым лісьце да твайго бацькі. Цяпер я ёй нараз кажу: «Аленка, няма пэўнасьці, што гэта наш Юрка».

— А яна?

— Просіцца: «Калі ласка, мама, не кажы мне так, бо тады мне хочацца плакаць». Галіна сьмяецца:

— О, гэта так падобна на Аленку. Вы памятаеце гісторыю із «бабкаю»?

— Я ніколі не забудуся на яе, — адказвае Марына, і голас яе гучыць усхвалёвана.

У Бібараху Марына з дачкою жывуць сярод невялікай групы беларускіх уцекачоў. Сям'я Тышкевічаў асабліва блізкая ім. Аднойчы Галіна паскардзілася Марыне: «Вы ведаеце, вашая Аленка ўсім Немцам рэкамэндуе маю маму сваёй бабкай». «Скажы мне, — запытала Марына ў той-жа дзень дачку, — чаму ты выдумваеш, што спадарыня Тышкевіч — твая баба?» Ясны, засёды ажыўлены твар малой спахмурнеў. Яна сыцінула вусны, апусьціла вочы й нічога не адказала. «Чаму?» — паўтарыла маці срога. Аленка маўчала, але Марына бачыла, што малая блізкая да сьлёзаў. «Цяпер ты мусіш пайсьці перапрасіць спадарыню Тышкевіч. Яна не старая жанчына й чуецца пакрыўджанай... і Галі няпрыемна, а мне сорамна...» Раптам Аленка ня вытрымала: «У нас з табою нікога няма, нікога, — загаласіла яна, задыхаючыся ад сьлёзаў. — У Барыса — тата, мама, дзед... у Галі брат... Толькі ты ў мяне адна...» На момант боль і крыўда ў дрыжачым голасе дзіцяці зьдзівіла Марыну. Тады яна зразумела. Гэта быў боль ад таго, што яны тут, на чужыне, ня маюць нікога із сваякоў. Гэта было жаданьне мець іх, як іншыя. Марыне самой хацелася плакаць.

— Мама, — кліча Аленка із саду.

Марына падымаецца із крэсла й сьхіляецца над парэнчамі балькону.

— Мама, ці магу я пайсьці да Інгі?

Барыса ўжо няма ў садзе, і Аленцы, відаць, сумна аднэй. Марына глядзіць на гадзіньнік:

— Цяпер чацьвертая, — кажа яна. — Не забывайся, што а шостай вячэраем. Не чакай, каб я клікала, вярніся на час сама.

— Добра, — абяцае малая й бяжыць да каліткі.

Маці глядзіць на Аленку, ажыўленую, вясёлую, усю ў сонцы, і ведае, што любіць яе болей ад свайго жыцьця.

— Галіна, — просіць яна, — калі прыедзе Цытовіч, прыбяжы адразу мне сказаць.

— Абавязкава.

— А калі табе будзе здавацца, што гэта якісь ашуканец, нічога ня кажы Аленцы... Я не хачу, каб яна яшчэ й гэта перажывала.

— Ведаеце, — прапануе Галя, — калі будзе сумлеў, я забяру яе куды-небудзь, а вы самі пойдзеце да нас.

— Дзякую.

Галінка йдзе дадому. Марына застаецца адна. Адсюль, дзе яна сядзіць, відаць увесь Бібарах. Прыгожае невялікае места. Вабяць Марыну сваім прыгаством ціхія вуліцы, стромкія, лёгкія вежы кірхаў, белыя дамы з чырвонымі дахамі ў зеляніне садоў. Сяньня відаць у далячыні сьветлыя абрысы Альпаў із сінаватымі галовамі. Новы край, новы сьвет, такі непадобны да таго, дзе нарадзілася яна.

Год таму Марына з дачкою пакінулі родны дом. Тады шмат людзей ішло па шляхох на захад. Адны адыходзілі, каб падрыхтаваць сілы й вярнуцца, калі надыйдзе адпаведны час, іншыя — шукаючы ратунку. У тыя дні на кажнай сьцежцы вартавала сьмерць, але людзі йшлі, бо навала, што сунулася з усходу, была страшнейшай ад сьмерці.

Увесну 1945 году Бібарах акупавалі Французы. Вайна скончылася. Першы раз пасьля шмат гадоў гора й няшчасьця людзі пачынэлі дыхаць вольна, пачыналі шукаць сваіх. Толькі Марыне й Аленцы ня было каго шукаць... і раптам вестка аб Юрку, стрыечным брату Марынінага мужа, сыну выдатнага прафэсара Аляксандра Цытовіча. У 1931 годзе Цытовіча ў Менску расстралялі. Тады думалі, што загінуў і Юрка. «Проста неверагодна, што гэта ён», — думала й выказвалася Марына. «Мо самазванец які, а мо й горай — чыйсь агент?» — казалі ёй знаёмыя. Марына пагаджалася зь імі. Немагчыма было не пагадзіцца. Незадоўга перад тым у Бібараху зьявілася савецкая місія. Адразу на сваім будынку, у цэнтры гэтага старажытнага, някранутага разбурэньнямі, места, павесілі яны вялічэзны партрэт Сталіна. Усе ўцекачы насьцеражыліся. Да іх пачалі даходзіць палохаючыя навіны. Казалі, што ў УНРРА паналазіла безьліч камуністых, што альянты выдалі Саветам беларускіх вайскоўцаў у Францыі. Калі стала ведама аб Ялцінскай згодзе, навет найбольш аптымістычныя із уцекачоў занепакоіліся. Здавалася, жыцьцё навокал ізноў рабілася цёмным, няпэўным.

У гэты трывожны час сям'я Тышкевіча, капітана Беларускае Краёвае Абароны, сталася цэнтрам, ля якога гуртаваліся ўцекачы. Тышкевіч умеў разважыць, парадзіць, супакоіць. Хто-б ізь Беларусаў ні прыяжджаў у Бібарах, абавязкава складаў яму візыту й вельмі часта спыняўся ў яго.

У сям'і Тышкевічаў пачула Марына, што ў Бібарах па дарозе на Мюнхэн затрымаецца Юрка Цытовіч. Яны мелі ад яго ліст. Пісаў ён, што шмат чуў добрага аб самім Тышкевічу й хоча зь ім пазнаёміцца. Такія лісты капітан атрымліваў часта, і гэта ня дзівіла. Дзівілі, насьцярожвалі асобныя радкі ліста — «...намазаў пяткі, змывацца збіраюся... думаюць, тут брахунец — шукаюць як-бы зрэзаць...»

— Вы неяк прыгадвалі, што блізка ведалі Цытовіча? — спытаўся Марыну Тышкевіч, калі яна прачытала ліст.

— Вельмі блізка, — адказала яна. — Юрка навет па мужу мне свой. Але мова гэтага ліста дужа непадобная да Юркавае.

— Жыцьцё мяняе чалавека, — заўважыў ёй Тышкевіч. — А мне казалі, што ён расказвае пра гады ў «працоўнай калёніі й бясприпытульніцтва... Калі так — хлапцу трэба дапамагчы.

— А калі гэта ня так? — спыталася Марына.

— Усяк на сьвеце здараецца, будзем бачыць.

Твар Тышкевічаў стаўся суровым, заклапочаным. «Відаць, ён і сам ня верыць, што гэта Цытовічаў сын», — падумала Марына, і яна амаль згубіла надзею на спатканьне. Але ўсё-ж думкі аб Юрку не пакідалі яе. Яны абуджалі ўспаміны пра Менск, пра гады юнацтва. Якой была яна сама тады? Якім быў Юрка? Якім здаваўся ім сьвет?

...Успомніла Марына 1926 год, калі з Амэрыкі ў Беларусь вярнуўся Аляксандар Цытовіч. Марына была тады на першым курсе ўнівэрсытэту, у тым шчасьлівым веку, калі кажны дзень чуеш сябе ў кагосьці закаханым. Ці прафэсар Цытовіч захапіў ейнае выабражэньне тым, што Беларусь не памерла ў яговым сэрцы на багатай чужыне, ці тым, што ён быў выдатным гісторыкам, ці тым, што выглядаў прыгожа, — яна тады не задумвалася. Ёй прыемна было наведваць яговыя лекцыі.

Марына любіла маляваць. На палёх сшыткоў із запісамі лекцыяў «увекавечвала» яна тых, каго бачыла вакол, а найбольш Цытовіча. Падабаліся ёй яговыя рукі — тонкія, даўгія, надзвычай прыгожае формы. Нараз ёй хацелася прытуліцца да іх сваім тварам. Ці было гэта каханьне? Тады яна думала, што так.

Марына была ўжо на трэйцім курсе, калі ў Цытовіча пачаліся няпрыемнасьці. Спачатку зьявіліся няпрыхільныя публікацыі афіцыйнае прэсы пра яговыя навуковыя працы. Іх называлі чужымі, варожымі. Пазьней пачаліся турботы ў унівэрсытэце, і яговы прадмет абвесьцілі неабавязкавым для залікаў.

Сымпатыі студэнтаў заставаліся на баку прафэсара. Увесну, калі Марына здала ўсе залікі, што вымагаліся, і засталося яшчэ тры вольных дні, яна наважыла падрыхтаваць залік і Цытовічу. Да яе далучыліся дзьве сяброўкі. Сабраліся ў Марыны. Але таму, што гэта быў канец сэсіі, яны чуліся зморанымі й ня столькі займаліся, колькі гутарылі. Праз адчыненае акно ўрываўся цёплы вясновы вецер, гартаў лістамі раскрытых, забытых на стале кніжок. Праз тры дні яны ня былі гатовыя.

— Давайце аднясем яму кветак, — прапанавала Марына. — Няхай гэта будзе нашае «даруй», што не падрыхтаваліся.

— Яшчэ падумае, што закаханыя ў яго, — запярэчылі сяброўкі.

— Ну дык што, як закаханыя? — не згаджалася Марына. — Хіба гэта грэх?

Калі ты так думаеш, дык і нясі сама.

— І панясу, — сказала Марына.

У той-жа дзень купіла яна букет белых і чырвоных рожаў.

Цытовіч жыў у доме прафэсуры. На другім паверсе Марына знайшла дзьверы зь яговай карткай. Пазваніла й адразу пачула крокі. Дзьверы адчыніліся. Высокі худзенькі хлапец стаяў на парозе. Марына адразу пазнала ў ім сына Цытовіча. Ён меў цёмныя ўважлівыя вочы, бялявыя валасы. Хвалістая прадка зьвісала над вокам, і ён адкінуў яе назад тонкаю прыгожаю, як у бацькі, рукою.

— Добры дзень, — павіталася.

— Добры дзень, — адказаў хлапец.

Ён паглядзеў на яе, на кветкі. На яговым твары адбілася зьдзіўленьне.

— Калі ласка, перадай гэтыя кветкі прафэсару.

— Дзякую, перадам.

— Бывай, — сказала Марына.

— Бывайце, — адказаў ён і зачыніў дзьверы.

Зьдзіўлены твар хлапца выклікаў у Марыны дакоры сумленьня. «Ці добра я зрабіла? Што падумае прафэсар? Што сказалі-б дома, каб даведаліся?» — задумалася яна й тут-жа сябе супакоіла: «Прафэсар не здагадаецца, хто прынёс... дома ніколі не даведаюцца».

Марына памылілася. У тое лета апынулася яна на летнішчы ў суседзтве з Цытовічамі. На ейнае шчасьце, Цытовіч ня прыехаў адразу, бо быў у навуковай камандыроўцы. Але ў першы-ж дзень, як спаткалася яна зь Юркам і яговай маткаю, Юрка пазнаў яе.

— Я ведаю вас. Гэта вы прыносілі тату рожы, — сказаў ён.

— Чаму ты такі пэўны, што гэта я? — паспрабавала жартліва запярэчыць Марына.

— Бо добра запамятаваў вас, — настойліва паўтарыў ён.

Марына бачыла, як яговая маці паглядзела на яе спачатку сур'ёзна, дапытліва, і та-

---

Творы Алеся Гаруна

(Працяг)

СПРЭЧКА

Дзядзька Тодар, два Праньцішкі,
Сват Гілёрык, кум Тамаш
У мястэчку Зацьвілішкі
Насьмяшылі ўвесь кірмаш.

Што было прадаць — прадалі,
Кум Тамаш зьмяняў каня,
Покі ўсё панакуплялі,
Зірк — ай-ей: каля паўдня!

— Праўда, справіліся ёмка,
Але-ж, хай ты... во, абед...
— Ну, дык што! Пайшлі ў карчомку!
На суседа так сусед.

Ўзялі кварту. На закуску
Пару ўзялі тараноў.
Што-ж ім кварта? На затруску!
Ўзялі квартачку ізноў...

Больш пілі дзядзькі, чым елі;
Квас, гарэлку, піва, мёд.
Быццам чмелі загудзелі,
Як і ўвесь ля іх народ.

Хоць так словы ледзьве вяжуць, —
Тэй бяды! А што-ж маўчаць?
Той штось скажа, той зауважыць,
Кіне чарку налівацъ.

Так ад цэнаў, бульбы, меры,
Што на рынку хвалыш дае,
Зачапілі справы веры
Дый... шчапіліся за яе!

Гэтта слоў ім не хапіла, —
Знана, вёска: словаў брак!
Потым, слова — хіба-ж сіла?
Хіба-ж зробіць, як кулак?

Вось і пляснуў Тодар ў вуха
Пасуседзку Тамашу,
І паўстала завіруха
У карчме на кірмашу.

Кум Гілёрык, сват, Праньцішкі,
Тодар — зьвіліся ў клубок...
Усё мястэчка Зацьвілішкі
Раптам зьбеглася ў шынок...

За гадзіну дзед Ігнацы
Ўсіх бусайлаў тых мірыў:
— Ці-ж ня сорам гэтак, братцы? —
Дзед паважна гаварыў:

— Ну, на ліха вам сварыцца?
З розных вераў вы — адны
Дзеці гэтае зямліцы,
Краю гэтага сыны.

Вера ўсім з жыцьцём даецца,
Хто іх даў — яму іх знаць!
Дурань той, хто спадзяецца
Веры сілай паяднаць.

Мы і так, браткі, зьнявагі
Досыць мелі ад чужых,
Каб спрачацца без развагі.
Ці ня цешым толькі іх?

Глузду хіба-ж вы ня мелі?
Біў чужы вас лёгка сьмех?
Эх, вы, шэршні! Эх, вы, чмелі!
Ну, ня сорам вам? ня грэх?

КАМУ ШТО

(Жарт)

У самы вар, у летні час,
Ужо а поўдні, па абедзе,
Назаўтра ў горад, на кірмаш,
Народу цьма ідзець і едзе.

Ну, ехаць добра, хоць пячэ,
Але-ж ісьці — дык во дзе мука!
А як з паклажаю яшчэ,
Дык то найгоршая дакука.

Хаця каб крышку адпачыць, —
Ідзеш, ідзеш, ды трэба сесьці,
Бо пуд ці пару валачыць —
То не пярынку ў жмені несьці.

Калі-ж карчма, — ну, тутка стой!
Тут можна выпіць і паесьці,
А за работай мілай той
З знаёмым гутарку завесьці.

Зыйшліся так у карчме раз
Наш Беларус, Цыган, Хахол,
І неяк трапіла на час,
Што за адзін прыселі стол.

Адзін узяў сабе мядку,
Другі — гарчыну, той — паўпляшкі;
Пакуль сядзелі ў халадку,
Зьвялі знаёмства, — то-ж ня цяжка.

Цыган да гораду сьпяшыў, —
Каня ён добра знаў ўсе вады;
Купляў, мяняўся — не грашыў,
Купцом на коні даўна рады.

Хахол Маўчба ішоў з работ, —
Заробак добры меў, багаты;
Шукаў сябра, каб без клапот
Даехаць зь ім да роднай хаты.

У горад брыў цялё прадаць
Наш Янка Цьвік, празваньнем Дыба;
Падатак мусіў ён аддаць,
А так — цялё самому трэба.

Адно вось так, другое не, —
Сядзяць і зюкаюць пацыху, —
Ажно глядзі ты, вохці мне!
Зайшлі у спрэчку, клічуць ліха.

Каб іх на царства узьвялі, —
Аб гэтым здумалі спрачацца! —
Дык што рабіць-бы пачалі,
Якою працаю займацца?

— Вось я, здаецца, добра-б жыў,
Гульнуў-бы я тады бясьпечна,
З сваім народам-бы дружыў,
Кулеш усё-б еў ды яечні. —

Так кажа Янка першы наш.
— Ну, дзе твой розум, белавусы? —
Крычыць Маўчба. — Зусім нямаш
Між вас разумных, Беларусы!

Вось я іначай-бы зрабіў:
Ў садку пад вішняю ляжаў-бы,
Увесь урад пры мне-б тут быў,
А я-б так правіў ды сьпяваў-бы.

А есьці — еў-бы з салам хлеб,
Крышыў галушкі-б я зубамі,
І сала з салам, і яшчэ-б
Я сала так-бы еў часамі.

— Каб вас пярун! — крычыць Цыган: —
Абодва варты вы ня многа, —
Вунь той аббіты ўвесь саган
Хоць грошык варт, а вы — нічога!

Каб трапіў я у каралі,
Дык мне ўсё гэта было-б мала.
З казны-б украў я тры рублі,
Украў каня — і... махні драла!

1910

(Далей будзе)

ды мяккая й разам з тым хітраватая ўсьмешка кранула еймыя вусны.

— О, — сказала яна, — у нашага Юркі надзвычайная зрокавая памяць.

Марына адчувала, як запалалі ейныя твар і вушы. Цытовіч падыйшла зусім блізка й паклала руку ёй на плячо.

— Не чырванейце, я сама вельмі люблю прафэсара й разумею ягоных студэнтак, — казала яна, ласкава перабіраючы рукою канцы Марыніных валасоў.

Адчуваньне пяшчотнае рукі гэтае жанчыны адразу супакоіла Марыну. Ёй падабалася жонка прафэсара. Чулася дабрата ў ейным голасе. Ветліва сьвяціліся вочы. Уся манера ў вабыходжаньні выклікала давер.

— Калі ласка, аб кветках нічога не кажэце маім і прафэсару, папрасіла яна.

Цытовіч расьсьмяялася:

— Даражэнькая, якое-ж вы яшчэ дзіця.

У тое лета Марына й Юрка моцна пасябравалі. Так бывае рэдка паміж дзевятнаццацігадовай дзяўчынай і чатырнаццацігадовым хлапчуком. Праўда, аднойчы яны пасварыліся. Здарылася гэта недзе ў сярэдзіне лета. Да Цытовічаў прыехаў на тыдзень із Койданава стрыечны Юркаў брат, Алесь Солтан. Алесь — малады лекар, прыемны, разгаворлівы, дасьціпны — адразу спадабаўся Марыне. Ёй было цікава зь ім. Цешылася зь візыты пляменьніка й сама Цытовіч. Толькі Юрка быў ня ў гуморы. Марына часта лавіла ягоныя цёмныя вочы на сабе й бачыла, як ён незадаволена крывіўся, калі ўсе сьмяяліся. «Няўжо гэтае хлапчанё зайздросьціць Алесю? — мільгала ў Марынінай галаве здагадка.

Тыдзень мінуў хутка. У вапошні дзень Марына хадзіла прыціхлай. Думка аб расстаньні з Алесем прыносіла сум. «Я закаханая ў ім? — пыталася яна сябе й адказвала: «Моцна»... «А ён?»... Яна ня ведала й маркоцілася, што ён паедзе, а яна не даведаецца. Пайшла правесьці яго да аўтобуса. Ішлі па вузкай лясной дарозе. Юрка крочыў наперадзе ад іх. Алесь быў нязвыкла маўклівым. «Мо таксама засмучаны, што расстаецца зы мною?» — думала Марына, і ёй прыемна было так думаць. Калі ён узяў ейную руку й прыціснуў да сябе, яна не адабрала.

— Вы ведаеце, Марынка, я, здаецца, моцна захапіўся вамі, — сказаў Алесь.

Ягоны голас гучэў шчыра. Марына адразу павесялела, стала пэўнай. Ёй навет здалося, што ўжо й ня так моцна пранятая Алесем.

— Толькі «здаецца»?

— Я не жартую, — сказаў ён сур'ёзна.

Раптам Юрка спыніўся й павярнуўся да іх. Ён глядзеў проста на Алеся й зьедліва ўсьміхаўся.

— Ня выбражай, што яна запраўды прападае па табе, — сказаў ён.

— Юрка, не гарадзі глупства, — засьмяялася Марына.

Юрка быццам ня чуў яе. Ён ня зводзіў вачэй з стрыечнага брата й працягваў:

— Калі хочаш ведаць, яна закаханая ў майго тату. Яна прынесла яму рожы.

— Рожы тваіму тату? — перапытаў Алесь і зьдзіўлена паглядзеў на Марыну.

— Я прынесла белыя й чырвоныя рожы, — сказала Марына, робячы асаблівы націск на «белыя й чырвоныя», стараючыся, каб голас гучэў бястурботна. — Прафэсар такі патрыёта.

— Я разумею, — прамармытаў Алесь і неяк дзіўна зьмяніўся, стаў абыякавым ягоны твар і голас.

Расстаньне было сапсаваным. Марыну трэсла абурэньне на Юрку. Як толькі яны засталіся ўдвох, яна сказала:

— Гэта нясумленна. Ты абяцаўся нікому не гаварыць пра кветкі.

Ён паціснуў плячыма.

— Я абяцаўся не казаць тату й тваім.

— Добра, я табе гэтага не дарую, — заграгзіла яна.

Але праз некалькі дзён даравала. Ня мела яна там нікога, каб сябраваць. Ейны брат, — драматург, у сям'і якога яна вырасла, сьпяшаўся скончыць замоўленую яму тэатрам п'есу. Цытовіч была кволай, мела хворае сэрца й не адыходзіла ніколі далёка ад дому. Марыніна швагерка, занятая малымі дзецьмі, таксама заставалася заўсёды блізка хаты. Марына й Юрка мелі шмат вольнага часу й лёгкія ногі. Зусім бяз стомы маглі яны прайсьці за дзень шмат кілёмэтраў. Ня раз яны выходзілі з дому на сьвітаньні й пачыналі зьбіраць грыбы ці ягады, калі яшчэ ў лесе з паветра й кустоў ліпла да скуры халодная вільгаць начное расы. Удзень, назьбіраўшы поўныя кошыкі, садзіліся яны адпачываць дзе-небудзь па дарозе. Юрка любіў углядацца ў неба.

— Глядзі, — казаў ён Марыне, паказваючы рукою на сіняву, на грудкі лёгкіх белых хмаркаў, — так выглядае акіян у сонечны дзень.

А калі калыхаліся ад ветру, шумелі над імі верхавіны хвояў, Юрка зачыняў вочы, прыслухоўваўся:

— Я чую шум хваляў, — запэўняў ён Марыну.

З бацькамі Юрка пакінуў край, дзе нарадзіўся тры гады перад тым. Ягонае сэрца было яшчэ поўнае ўспамінаў. Ён захапляў імі й Марыну. Разам зь ім пачынала яна бачыць шчасьлівы далёкі край.

У наступным годзе ўлетку спатыкалася Марына зь Юркам ізноў, але ня ў лесе й ня ў полі. Спатыкаліся яны ў Менскім ГПУ, прыносячы перадачы арыштаваным: Марына — брату, а Юрка — бацьку. Міналі месяцы ў горы й страху. У кажнай знаёмай сям'і адбываліся вобыскі й арышты. Ніхто ня быў пэўным, што чакае яго заўтра. І гэта гняло.

Найбольш разгубленай выглядала Цытовіч. Кволая, яна не магла ісьці працаваць. Яе палохала будучыня. Вартавыя ГПУ часта ня бралі для ейнага мужа перадачаў. Аднойчы, пасьля адмовы яна спыталася: «Чаму?» Ёй коратка адказалі: «Расстраляны». Гэтага было зашмат для беднае кабеты. У той-жа дзень яна памерла на атак сэрца.

У віры тых падзеяў лёс Юркі стаўся асабліва трагічным. Марына прыгадала Юрку на магільніку ў дзень пахованія ягонае маці. Людзі разыйшліся, Марына засталася зь ім. Было сьцюдзена, хоць зырка сьвяціла сонца, і з-пад адталай зямлі прабівалася першая зеляніна муравы. Юрка стаяў ля сьвежае магілы акамянелы, бязь сьлёзаў. У Марыны сьціскалася сэрца ад болю за яго.

(Заканчэньне на 6-ай бачыне)

У 100-ю гадавіну сьмерці Тараса Шэўчэнкі

Сёлета 10-га сакавіка споўнілася сотая гадавіна сьмерці найвялікшага ўкраінскага нацыянальнага паэты Тараса Шэўчэнкі. Несьмяротны аўтар «Кабзара» быў для ўкраінскага народу тым, кім для нас зьяўляецца Янка Купала — ня толькі вялікім паэтам і стваральнікам новай украінскай літаратуры, але й нацыянальным сумленьнем украінскага народу.

Значэньне Шэўчэнкі выходзіць далёка паза межы самой Украіны й расьцягваецца на ўсе паняволеныя былай царскай імпэрыяй нерасейскія народы, у тым ліку й на народ беларускі. Нацыянальнае адраджэньне кажнага з гэтых народаў арыентавалася ў значнай меры на Шэўчэнку і ў ягонай творчасьці шукала прыкладу для творчасьці собскай. Бадай усе нашыя паэты пэрыяду Нашаніўскага Адраджэнства ў тэй або іншай форме карысталіся із несьмяротнай паэтычнай спадчыны Шэўчэнкі й прысьвячалі яму свае творы.

Як адзін з узораў такіх твораў зьмяшчаем ніжэй верш Янкі Купалы:

ПАМЯЦІ ТАРАСА ШЭЎЧЭНКІ

25 лютага 1909 г.

Сягоньня на Ўкраіне вялікае сьвята:
 Ў дзень гэты радзіўся тварэц «Кабзара».
На ўсіх і павага, і стройныя шаты,
 І песьні ня моўкнуць свайго песьняра.

Праслаўнаму бацьку украінскай прасьветы
 Паклон б'е разбуджана ўся старана,
Дняпровыя воды талкуюць аб гэтым,
 І думае думу сьцяпоў цішыня.

Пясьняр-кабзарысты нікім не забыты,
 Як жыў дзеля песьні, так зь песьняй ня ўмёр:
Здабыў сабе славу ня з мармурнай плыты,
 А з слоў, што ня крыша ні век, ні тапор.

. . . .

Бываюць упадкі, — люд стогне балесьне;
 Пясьняр паявіўся, і ўцехі зьвіняць;
Пясьняр умірае... а песьня?.. а песьня?..
 Эх, каменю толькі ня дана паняць.

Жыве гэта песьня, як віхар клакоча
 Над лесам магілішч, над цьмою бяжыць,
Зрывае запоры і брамы ламоча,
 І крыўда нямее, і змога дрыжыць.

Калісь воклік песьні і сьвет нам адмене,
 Адслоне другія пуціны жыцьця,
Шчасьлівасьці ясьнай узойдуць прамені,
 Аквеціца доляю лепшай зямля.

Дык дай-жа чэсьць песьні на Ўкраіне, за Ўкраінай
 Той кожны, што праўды ня здрадзіў жывой;
І ўспомніце «бацьку», што пеў нязвычайна,
 Што славе ўкраінскай служыў усёй душой.

О, слаўны Ўкраінча, сын верны народу!
 Ты роднага слова ў сябе ня глушыў,
Цярпеў і вучыў, як цярпець у нягодах,
 Аж люд твой паняў, чаго ты яго ўчыў.

На поўдзень, на поўнач, на ўсход, захад сонца,
 На кобзах людзкіх душ твой грае «Кабзар»,
У хатцы, ў палацы, ў цямніцы, ў карчомцы
 Калоціш ты сэрцы, як звонам званар.

І к нам твае слоўца ня раз далятала;
 Мы слухалі ўцешна, што бае сусед.
Цяпер-жа нясём ліст к вянку тваёй хвалы,
 Прымі, брат, і наш беларускі прывет!

Янка Купала

Тры Віленскія Мучанікі

іх паходжаньне і накіраванасьць

Нашае нацыянальнае адраджэньне вымагае перагляду ўсяе нашае гісторыі, прадстаўленай нашымі суседзямі, нашае культуры, паходжаньня, мовы і г. д., каб нарэшце вызваліцца ад хвальшывых поглядаў і ўяўленьняў, створаных нашымі суседзямі дзеля духовага паняволеньня нашага народу. Бо апарат насільнага захопніцтва нашага краю ды фізычнага зьняволеньня нашага народу, вялося й вядзецца духовае зьняволеньне пры дапамозе легендаў і выдумак аб нібы супольным этнічным паходжаньні, аднолькавасьці культуры, мовы, рэлігіі; пры дапамозе мітаў аб адвечным «братэрстве», супольнасьці гісторыі, інтарэсаў і г. д. і г. .д.

Духовае паняволеньне народу ёсьць страшнейшае ад фізычнага, бо вядзе ня толькі да служальчасьці ворагу, але й да нацыянальнай сьмерці народу.

У духовых спосабах паняволеньня іншых народаў асабліва выспэцыялізавалася Масква. Адной зь ейных сілаў ёсьць Царква, даўным-даўно пастаўлена на службу расейскіх імпэрыялістычных інтарэсаў. Пры дапамозе Царквы ўдалося ёй укласьці ў нашае рэлігійнае жыцьцё ці-ж мала маскоўскіх элемэнтаў? Назавем хаця-б укосны маскоўскі крыж, цыбулясты стыль цэркваў, змаскавізованую мову царкоўна-славянскую, нутраны выгляд цэркваў, царкоўныя звычаі ў набажэнствах, стары каляндар, царкоўную музыку. Але гэта ня ўсё. Масква сягнула глыбей. Яна стварыла цэлы рад сьвятасьцяў, як цудоўныя іконы, сьвятых мучаньнікаў, сьвятыя мошчы і інш., каб такім чынам праніknуць да душы чалавека ды налажыць на яе нябачныя путы. Такой маскоўскай штучнай сьвятасьцяй ёсьць у нас культ трох Віленскіх мучанікаў, аб якіх і будзе гутарка ў нашым нарысе.

*

Паводле маскоўскай лягенды тры Віленскія мучанікі: Антон, Іван і Астап (Антоній, Іоанн і Евстафій) мелі быць замучаныя з загаду Вялікага Князя Альгерда за праваслаўную веру. Маскоўская Царква, якая прэтэндавала да валоданьня ўсімі землямі з праваслаўным насельніцтвам, ня толькі стварыла гэтую лягенду, але яе «кананізавала», гэта значыць выдуманых мучанікаў зрабіла сьвятымі й устанавіла ў іх чэсьць асобны культ.

Першы раз вестка аб Віленскіх трох мучаніках, быццам пацярпеўшых за Альгерда, зьяўляецца ў маскоўскім летапісе канца 15-га ці пачатку 16-га веку. Летапіс гэты абрываецца на 1493 годзе, і ён нам ведамы з адзінага сьпіску 16 в., у якім не стае апошніх лістоў. Такім чынам, дапускаецца, што названы летапіс паходзіць з пачатку 16 веку. Паводля свайго зьместу гэты маскоўскі летапісны сьпісак ёсьць творам тых маскоўскіх колаў, якія тварылі сцэнтралізаванае Маскоўскае гаспадарства — сэрца будучай расейскай імпэрыі.

Пра Віленскіх мучанікаў у гэтым сьпіску сказана наступнае:

«Того же году (1347) убьенъ бысть от Ольгирда Круглець, нареченныи въ святомъ крещении Еустафии, за правоверную веру християньскую, и положенъ бысть у святаго Николы въ Вильне и съ сродникы своими въ гробе, великими мученикы Антониемъ и Иоаномъ, иже пострадаша за правоверную же веру християнскую и прияста венца небесныя от рукы Господня». (ПСРЛ, т. XXV, 177).

Гэта вестка была пасьля амаль бязь зьменаў перапісана ў іншых маскоўскіх летапісных сьпісках 16—17 в. в., як напрыклад у Сафійскім І, Васкрэсенскім, Сьцепенный кнізе і інш.

Ува ўсіх сьпісках падаецца: 1) той самы год 1347; 2) апавяданьне аб забойстве Альгердам Кругляца-Астапа, які быў пахованы побач раней замучаных Антона й Івана; 3) у царкве сьв. Мікалая ў Вільні.

Як бачым, маскоўскія летапісныя весткі аб трох Віленскіх мучаніках паходзяць з часу 150 гадоў ці больш пазьней панаваньня Альгерда й прыпісванага яму забойства трох праваслаўных вернікаў.

Паўстае адразу пытаньне, як гэты выпадак прасьледу Альгердам праваслаўных вернікаў апісваюць іншыя, немаскоўскія летапісы, сучасныя Альгерду ці крыху пазьнейшыя, а раней шыя за маскоўскія, або іншыя крыніцы, як дакуманты, запісы, повесьці, хронікі і г. д. То-ж сьвятыя мучанікі й іх культ — справа публічная, хрысьціянская, а летапісы і іншыя крыніцы былі пісаныя пераважна духоўнікамі, манахамі, асабліва зацікаўленымі ў рэлігійных справах, прытым такіх, як прасьлед веры паганцамі, як гэта прадстаўляюць Альгерда маскоўскія летапісы.

І вось тут знаходзім поўную цішыню. Нідзе ні слова аб гэтым важным здарэньні. Маўчаць літоўскія шматлікія летапісы 14—15—16 в. в., падробна апісваючы часы панаваньня Гедыміна й Альгерда. Некаторыя зь іх, як напр. Кароткія літ. лет. паходзяць з канца 14 в. ды перадаюць амаль сучасныя падзеі за Альгерда, або повесьць «Літоўскаму роду пачынак» даведзеная да 1381 г. — нічога ня ведаюць пра Віленскіх мучанікаў. Ці-ж можна дапусьціць, што літоўскія летапісы ня былі зацікаўленыя рэлігійнымі справамі або прамоўчвалі нявыгадныя падзеі? Нічога падобнага. Так напр. летапіс Абрамкі, напісаны каля 1495 г. у Смаленску, мае шматлікія прамаскоўскія ухілы, так што нельга прыпісваць яму затайваньня нейкіх нявыгадных Ліцьве здарэньняў. Гэтаксама летапіс Быхаўца, даведзены да 1506 г., перапоўнены рознымі бяз выбару, весткамі, лягендамі, апавяданьнямі рэлігійнага характару, прытым баронячы інтарэсы праваслаўнай Царквы, ні словам не ўспамінае пра культ мучанікаў ці прасьлед хрысьціянства Альгердам. Наадварот, гэты летапіс пад годам 1368 сьцьвярджае адваротнае, што Альгерд быў срогім абаронцам хрысьціянства. Вось што чытаем у Быхаўца:

«І у тот час, калі быў князь вялікі Альгерд на Маскве, а пры нем быў ваявода его Петр Гаштаўт, і сабраўшыся мяшчане Віленскі пагане, і прышлі мочу вялікаю у кляштар, не хоцячы хрысьціянства закону Рымскага меці, і кляштар сожгі, і мніхаў разьвязаўшы на крыж і пусьці і па Вельлі уніз мовячы: з захода есьце слонца прышлі, і на захад зась пайдзіце, што есьце казілі багоў нашых. А гдзе іх пасьцінано, на том месцы і цяпер Божая мука стаіць у саду біскупем. І прыедзець князь вялікі Альгерд да Вільні, тагды Гаштаўт біў чалом велікаму князю Альгерду, абы тых паган, за таковае іх акруценство скараці вялеў, што нявінных законнікаў у так акрутне й неміласьціве паказілі. І князь вялікі Альгерд, сам жалаваў таго вель-

Асірочаныя

(Заканчэньне з 5-ай бачыны)

— Юрка, — сказала яна яму, — пойдзем.

— Куды?

— Да нас.

— Ад вас яны могуць забраць мяне. А я не хачу, я ўцяку ў Амэрыку.

На момант ён зачыніў вочы, і Марыне здавалася, што ён прабуе ўбачыць край і акіян, якія чакаюць яго.

— Не дзяціцься, — сказала Марына срога. — Ты мусіш разумець, што гэта немагчыма.

— Мне толькі-б трапіць за мяжу, — сказаў ён. І тут-жа спытаўся. — Ты была калі ў Койданаве?

— Ніколі.

— А я быў у Алеся. Там блізка мяжа й лес...

— І пагранічная варта, — дадала Марына ўсхвалёвана. — Там кажны мэтар сьцеражэцца.

— Ты думаеш, я так сяньня й пабягу празь мяжу? — усьміхнуўся ён. — Раней я прыйду да Алеся. Мне й мама казала йсьці да яго. Спачатку параюся зь ім, агледжуся.

Ягоны голас гучэў пэўнасьцю. Марына зразумела, што ўсё гэта было абдумана яшчэ разам з маткаю.

— Алесь ведае, што мама памерла? — запыталася яна.

— Не... Толькі аб тату... што заарыштавалі ведае, — сказаў ён, і першы раз ня вытрымаў, задрыжэў ягоны голас, і на вачох паказаліся сьлёзы.

— Ты мне напішы, — папрасіла на разьвітаньні Марына.

— Абавязкава. Як толькі прыйду да Алеся.

Дарэмна Марына чакала ліста. Праз тыдзень яна напісала Алесю. Той адразу прыехаў у Менск. Юркі ня было ў яго. Прабаваў яго Алесь шукаць у вакалічных вёсках — усё дарэмна. Юрка зьнік, як зьнікае кінуты ў ваду камень, не пакідаючы па сабе ніякага сьледу.

У тую-ж вясну быў засуджаны й высланы ў Вятку Марынін брат. За ім паехала сям'я. Марына засталася, бо пабралася з Алесем. Нарадзілася Аленка. Калі Аленцы было два гады, арыштавалі й вывезьлі на Калыму Алеся. Марына жыла ў Менску да самае вайны. Чакала цуду — чакала звароту мужа, чакала Юрку, чакала брата... Ад брата мела лісты. Ад Алеся й Юркі нічога.

Успаміны былога заўсёды прыносяць Марыне адчуваньне адзіноцтва, страху. Там у яе адабралі мужа, адабралі блізкіх, і яна заўсёды была напалоханай, што ў яе могуць адабраць і Аленку.

Сонца зайшло за дом. Даўгія цені тапаляў ляглі праз вуліцу. Марына глядзіць на гадзіньнік. Хутка шостая. Неўзабаве прыбяжыць Аленка. Марына ўстае, каб ісьці гатаваць вячэру. «Зы мною Аленка. Якое шчасьце, што мы ня там», — думае яна. І ў яе робіцца цяплей на сэрцы.

✳

На другі дзень паклікала Галіна Аленку на рэчку. Марына выходзіць зь імі на вуліцу разам. Яна зьбіраецца йсьці да Тышкевічаў.

— Глядзеце, — перасьцерагае Марына, — ня йдзеце на глыбокае. І ты, Аленка, слухайся Галю.

Дзяўчаткі йдуць уніз па вуліцы, трымаючыся за рукі, аб нечым весела гутараць. Галіна паварачваецца й, убачыўшы, што Марына ўсё яшчэ стаіць, усьміхаецца, махае ёй рукою, быццам хоча запэўніць, што дагледзіць малую. Паварачваецца й весела махае рукою Аленка. Яна ня ведае, што Цытовіч ужо прыехаў.

Калі Галіна прыйшла сяньня ўпоўдзень, Марына была ў пакоі адна. Яна заўважыла на плячы Галіны рушнік.

— Ты па нас на рэчку? — запыталася.

— Не, па Аленку толькі... Цытовіч прыехаў, і тата прасіў, каб вы прыйшлі да нас.

— Робіць дрэннае ўражаньне?

— Я ня ведаю, што й казаць, — ухілілася ад адказу Галіна. — Нейкі ён нэрвовы... Мітусіцца без патрэбы... Голасна гаворыць... Бутэльку з сабою прывёз...

Тое, што расказала Галіна, ня цешыць. І цяпер, ідучы да Тышкевічаў, Марына чуецца зморанай. «Мне ўсё роўна, калі ён ня Юрка, — імкнецца заспакоіць яна сябе. — Добра, што Аленка будзе на рэчцы... Галіна кажа, за некалькі гадзінаў ён едзе на Мюнхэн... Мне толькі-б самой пабачыць, пераканацца... Чаго ты хочаш? Хочаш, каб гэта быў ня ён? Сама ня ведаю. Я хачу, каб Юрка быў жывы, але не такі...»

— Божа, даруй мне, — просіць яна тут-жа.

У калідоры дома, дзе жывуць Тышкевічы, некаторы час Марына стаіць. Із-за зачыненых дзьвярэй пакою даходзяць галасы. Сярод іх — незнаёмы.

— Іншы дакарае — зашмат п'еш, а ня ведае, што мусіў я зьесьці пуды паскуднага жыцьця... Яно застрала ў горле... у сэрцы... Прапаласкваю...

Голас нязрывісты, хрыплаваты, быццам застуджаны.

— Божа мой, а калі гэта запраўды Юрка? — думае Марына й прыціскае рукі да сэрца, каб сьцішыць хваляваньне.

Марына стукае ў дзьверы й, пачуўшы голас Тышкевіча «Увайдзеце», увaходзіць у пакой. Яна бачыць Тышкевічаў і іхнага сына: яны сядзяць ля стала. Бачыць і таго. Ён сядзіць ля стала таксама, сьпіною да вакна, ягоны твар у цяню.

— А ў нас госьць, Марына, — кажа Тышкевіч. — Мо пазнаеце сына прафэсара Цытовіча?

Пры імі Марына той устае й ідзе насустрэч ёй. Чырвоны, успацелы твар, расшпіленая ніясьвежая кашуля ля шыі, шэры памяты гарнітар з пашарпанымі абвіслымі кішэнямі. Уся ягоная постаць касьлявая, неахайная. «Гэта ня Юрка... Юрка ня мог так зьмяніцца», — вырашае яна й адчувае раптоўны выбух гневу, нянавісьці да гэтага самазванца. Ёй балюча й крыўдна за тых, хто зьгінуў... за Аленку...»

Ён працягвае руку, кажа:

— Юры Цытовіч.

Марына глядзіць на грубую патрэсканую руку, на шырокія ў суставах пальцы з паламанымі бруднымі пазногцямі й не бярэ яе.

— Прабачце, — гаворыць яна, — вы ня сын прафэсара Цытовіча.

У пакоі наступае ціша. На ягоным твары на момант адбіваецца разгубленасьць, быццам хтось ударыў па ім.

— Вы памыляецеся, — мармоча ён, нэрвова сьціснуўшы свае кулакі.

У Марыны твар варожы, суровы.

— Вы памыляецеся, — паўтарае ён, і ягоныя вусны дрыжаць: — Думаеце ашуканец? А я вас, здаецца, пазнаю.

Марына не ўважае за патрэбнае яму адказваць. Яна паварачваецца, каб пакінуць пакой, бо ня ў сілах валодаць сабою. Ёй здаецца, што яна ня вытрывае й заплача. Але ён загарадзіў ёй дарогу й глядзіць проста ў вочы. Ягоны голас набывае нейкае новае адценьне, пэўнае й вясёлае, калі ён кажа:

— Вы памятаеце... Марына... як адночы вы прынесьлі прафэсару Цытовічу кветкі?

Марына ашаломлена.

— Юрка!.. Прабач мне, Юрка! — цьвердзіць яна бясконца й плача.

Яна чуе сябе вельмі вінаватай перад ім. Але больш ад усяго ёй сумна. Яна ня можа знайсьці ў сваім сэрцы радасьці ад спатканьня, толькі жаль.

А. Саковіч

Кракадзілавы сьлёзы

«...Беларускі народ цярпеў ня толькі ад жорсткай абшарніцка-капіталістычнай эксплятацыі, але й ад палітычнай бяспраўнасьці й нацыянальнага прыгнёту».

«Усё гэта прычынай масавага перасяленьня працоўных Беларусі ў іншыя губэрні Расеі й заграніцу... Падлічана, што на працягу 50 год перад Першай сусьветнай вайной зь Беларусі выехала 1 мільён 387 тысяч асобаў, ня ўлічваючы дзяцей».

Мы зацытавалі словы ўводнага артыкулу кнігі «Беларуская ССР у міжнародных дачыненьнях», выдадзенай нядаўна Акадэміяй Навук БССР.

Мы ня маем ніякіх падставаў ставіць пад сумлеў гэтых словаў. Нашы старэйшыя суродзічы памятаюць, у якім бяспраўным становішчы знаходзіўся наш народ у былой расейскай царскай імпэрыі. Гэта факт, што Беларусы, і прымусова й дабраахвотна, пакідалі сваю бацькаўшчыну з цяжкім шэрагу прычынаў. Тут, дарэчы, трэба зьвярнуць увагу на словы з пададзенай намі цытаты «на працягу 50 год перад Першай сусьветнай вайной», гэта значыць, пачынаючы ад 1864 году, інакш кажучы ад часу здушэньня беларускага нацыянальнага паўстаньня пад кіраўніцтвам Кастуся Каліноўскага.

Але вернемся да тэмы. Зусім лягічна, што прачытаўшы зацытаваныя намі словы ў прыгаданай кнізе, чытач, пэўна-ж будзе шукаць там параўнаньня зь цяперашнім палажэньнем — пасьля 40-гадовага панаваньня бальшавізму ў Беларусі. Але такога параўнаньня ў кнізе «Беларуская ССР у міжнародных дачыненьнях» няма. У ўводным артыкуле гаворыцца пра ўсё — пра асьвету, пра індустрыю, пра гэтак званую «беларускую савецкую дзяржаву», але ні слова пра насельніцтва гэтай «дзяржавы».

Чым-жа вытлумачыць гэты «недагляд»? З аднаго боку — бальшавікі гавораць, што ў выніку каляніяльнай палітыкі расейскага царскага рэжыму, на працягу азначанага пэрыяду звыш мільёна Беларусаў былі прымушаны пакінуць сваю бацькаўшчыну; з другога боку — яны чамусьці ня хваляцца дасягненьнямі свае нацыянальнай палітыкі ў гэтай галіне.

Уся справа ў тым, што бальшавіком няма чым хваліцца. Хутчэй наадварот. Але, на нашу думку, яны недаацэньваюць інтэлектуальны ўзровень сваіх падуладных, у гэтым выпадку — Беларусаў. Недагаворваньнем праўды не схаваеш, асабліва калі яна вельмі яскравая. Вось факты:

У 1927 годзе Вялікая Савецкая Энцыкляпэдыя падавала ў 5-ым томе, што на падставе падліку 1926 году ў Савецкім Саюзе налічвалася ў той час 12 мільёнаў Беларусаў. У другім выданьні Вялікай Савецкай Энцыкляпэдыі, у чацьвертым томе, падпісаным да друку ў 1950 годзе, — гаварылася, што ў той час насельніцтва **Беларускай ССР** складала 10 з палавінай мільёнаў. Гэтая лічба выглядала даволі праўдападобнай, калі ўлічыць страты, спрычыненыя вайной, і той факт, што БССР абыймае ня ўсе беларускія этнаграфічныя тэрыторыі. Але вось зь перапісу насельніцтва **1959** году выявілася, што насельніцтва БССР складае цяпер толькі крыху больш за 8 мільёнаў, а Беларусаў **ува ўсім Савецкім Саюзе** налічваецца **няпоўных** 8 мільёнаў! І што-ж выходзіць. Калі верыць **савецкім-жа** дадзеным, дык на працягу 30 год колькасьць Беларусаў **у Савецкім Саюзе** зьменшылася на 4 мільёны, а за апошнія няпоўныя 10 год колькасьць насельніцтва БССР — на два з палавінай мільёны. Як бачым, і сапраўды бальшавіком ніяк нельга хваліцца вынікамі свае нацыянальнае палітыкі ў Беларусі. Навет параўнаньне з каляніза-татарскай палітыкай царскага ўраду выпадае не на іхную карысьць. Гэтага вiдавочна факту не схаваюць і іхныя кракадзілавы сьлёзы над доляй беларускага народу пад акупацыяй расейскага царскага рэжыму.

На працягу стагодзьдзяў, ня гледзячы на сталы наступ на ягоную нацыянальную душу, беларускі народ даказаў сваю жыцьцяздольнасьць і вытрываласьць. Аднак новая тактыка наступу вымагае і новых мэтадаў абароны.

Р. С.

АБАВЯЗКАМ КАЖНАГА БЕЛАРУСА ЁСЬЦЬ ЧЫТАЦЬ, ПАШЫРАЦЬ І ПАДТРЫМЛІВАЦЬ «БАЦЬКАЎШЧЫНУ».

мі, іж так акрутне тых мніхаў хрысьцян паказілі, і вельмі яму было гнеўно, што ся так над хрысьцяны стало, такое акрученство, і выдасьць Вільненцаў на сьмерць пяці сот галовамі за то, абы іх скарано тым жэ, штобы ўжэ чэрэз то ня меў жадэн процiў хрысьцiянтва нікаторай прыкрасьці чыніці і тый суць караны размаітымі мукамі» (ПСРЛ т. XVII, 500).

Дадатную характарыстыку дае Альгерду і маскоўскі летапіс, які памясьціў вестку пра Віленскіх мучанікаў, кажучы:

«Всеи же братии своеи Ольгирдъ презвыде властью и саномъ, поне же меду ни пива, ни квасу кисла не пьющетъ, велико въздержание измеяша и отъ того великоумство приобрете и крепку думу»... (ПСРЛ, XXV, 17-).

I ня толькі нашыя летапісы маўчаць аб Віленскіх трох мучаніках. Маўчаць і летапісы нашых суседзяў. На асаблівую ўвагу заслугоўвае Гіпацкі летапіс, як кампіляцыя розных крыніцаў і аўтараў, дзе ўвайшлі Галіцкі й Валынскі летапісы, адрыўкі літоўскіх летапісаў, прытым пісаны ў павышаным царкоўным тоне ды вельмі зацікаўлены літоўскімі падзеямі, часта варожы да Ліцьвы. Так напр. знаходзім, што ў бойцы зь Ліцьвой пад Луцкам войска Данілы Валынскага разьбіла Ліцьвіноў, каторыя затым былі ў возеры «ангелом потопляемы от Бога посланым« (ПСРЛ, II, 870). Прыняцьце каталіцкай веры Мендаўгам ацэньваецца летапісам «льстиво бысть». Мендаўг далей называецца паганцам. Тройдэн — «оканьный безаконьный, проклятый, немілостивый». Але гэты летапіс выстаўляе Альгерду добрую ацэнку, як праваслаўнаму князю: «В лето 6848 (1340). В сие лето Ольгерд Гедыминович поят себе жену Юльяну (тут абмылка: Марыю), дщер витепского князя, ея же ради крестися со всеми бояры и людми; съ нею же име потом сыновъ шесть» (б. 349).

Як бачым, Гіпацкі летапіс, так як і лет. Быхаўца, сьцьвярджае зусім праціўнае да маскоўскай летапіснай запіскі, што Альгерд зусім ня быў «паганцам», але хрышчаным. А як крыніцы сьцiяніні і то праваслаўны ня мог прасьледаваць і казьніць сваіх баяраў ці іншых за праваслаўную веру.

Аб тым, як напісаныя тэндэнцыйна маскоўскія і да іх блізкія летапісы, можа сьветчыць сцэнзураванае апавяданьне асьветчаньня Альгерда ў 1342 г. у часе вайны зь Лівонскім ордэнам.

«Тогда же Псковичи много молишася Олгирду, да бы крестился и на княжение селъ въ Пскове. Онъ же отрече имъ креститтися и княженья Пъсковского, и крестиша его сына князя Андрея въ соборнои церкви и посадиша его Псковичи у себя на княженьи, а надеющися помочи от Ольгерда» (ПСРЛ, XXV, 174).

Гэтую самую падзею вось як перадае іншая нецэнзураваная крыніца: «Альгерд ім адказаў: Я ўжо хрышчаны, я ўжо хрысьціянін, другі раз хрысьціцца не хачу ды садзіцца ў вас на княззя не хачу» (пер. на бел. мову з Акты относ. к. истории З. Р. I, № 21; С. М. Соловьев, История России с древн. врем. II, 256, М. 1960). Пры гэтай нагодзе трэба зацеміць, што ў той час пераход з аднэй юрыздыкцыі ў другую пачынаўся ад паўторнага хросту.

Ня ведаюць нічога аб Віленскіх мучаніках Псковскія летапісы, складзеныя ў другой палавіне XV в., якія цікавяцца літоўскімі справамі ды варожа адносяцца да літоўскай праваслаўнай царквы. (Пскоў належаў у 15 в. да Маскоўскага мітрапаліта).

Глуха ў Ноўгарадзкіх літапісах зь 15 ці навет 16 веку. Нічога няма аб Віленскіх мучаніках у цьверскіх, разанскіх, валагодзка-пермскіх летапісах. Нічога не даведваемся з польскіх і нямецкіх крыніцаў, хоць знаходзім вельмі многа матарыялу да часоў Гедыміна й Альгерда.

Што гэта ўсё значыць? Гэта значыць, што на працягу панаваньня Альгерда й ягоных наступнікаў ніхто ня чуў аб нейкім прасьледзе праваслаўных у Ліцьве за іх веру, аб трох Віленскіх мучаніках ці аб іх кульце. Інакш кажучы — нічога падобнага ня было.

✳

Калі магла паўстаць лягенда аб Віленскіх трох мучаніках? Некаторыя дасьледнікі гісторыі Віленскіх мучанікаў, як напр., К. Хадыніцкі (Атанэум Віленске, 1927) уважаюць, што лягенда паўстала ў Маскве ў часе Сабораў 1547—49, калі Антон, Іван і Астап былі ўнесеныя ў афіцыяльны сьпісак «рускіх» сьвятых. Я з гэтым не згаджаюся й уважаю, што лягенда аб Віленскіх мучаніках паўстала ў Маскве за часоў мітрапалітаў Тэагноста й Аляксея, гэта ёсьць за панаваньня Гедыміна й Альгерда, калі йшло заўзятае змаганьне Ліцьвы з Масквой за самастойнасьць Літоўскай мітраполіі. Як ведаем, Гедымін каля 1316 г. заснаваў незалежную Літоўскую мітраполію ў Навагарадку зь мітр. Тэафілам, што выклікала супрацьў Масквы й яе інтрыганцтва ў Канстантынопалі, у выніку чаго пасьля сьмерці Тэафіля (1330) Літоўская мітраполія ўжо пры маскоўскім мітр. Тэагносьце была скасаваная. Далейшае змаганьне за Літоўскую мітраполію вёў Альгерд ад 1353 г., стаўлячы перш Тэадорыта за Літоўскага мітрапаліта й усяе Русі, а пасьля сьмерці маскоўскага мітр. Тэагноста (1354) — Рамана. Масква із свайго боку намагалася паставіць таксама за згодай Канстантынопальскага патрыярха свайго мітр. Аляксея з тытулам «усяе Русі». Такім чынам існаваньне двух незалежных мітрапалітаў «усяе Русі» зь дзейнасьцю падпарадкаваць пад сваю юрыздыкцыю праваслаўныя землі на ўсходзе Эўропы, яшчэ больш завайстрыла змаганьне. Альгерд падмацоўваў яго некалькімі збройнымі паходамі на Маскву.

Вось-жа гэтая заўзятая барацьба Гедыміна й Альгерда з Масквой за самастойнасьць Літоўскай мітраполіі ды падпарадкаваньне ёй земляў, якія не хацелі пакарыцца Маскве й Татарскай Ардзе ды цягнулі да Ліцьвы, спрычынілася да стварэньня ў Маскве лягенды аб Віленскіх мучаніках. Масква, як гэтым яшчэ ніжэй, абвінавачвала перад Канстантынопальскім патрыярхатам Ліцьву ў «паганстве», у непарасьцераганьні праваслаўных абычаяў і пастоў, у схільнасьці да заходняй Царквы, якая ставілася нараўні зь няверай.

✳

Паказьнікам на нашыя дапушчэньні служыць Густынскі летапіс з Густынскага манастыра ў Палтаўшчыне. Летапіс гэты прадстаўляе кампіляцыю розных летапісаў і крыніцаў і абымае час ад 1310 да 1597 г. У канцы ёсьць дадаткі аб пачатку казакаў, аб новым каляндары, аб царкоўнай вуніі, так што час напісаньня яго трэба аднесьці на пачатак 17 веку. Арыгінал летапісу сяньня няведамы. У 1670 г. быў зроблены сьпісак, дахаваўшыся да нас, тамтэйшым манахам Міхайлам Ласіцкім.

Самахвальства Хрушчова й савецкая рэчаіснасьць

«Галоўнае для нас, будаўнікоў камунізму, — чалавек. Барацьба за камунізм — гэта барацьба за лепшае жыцьцё для чалавека. Усё ў імя шчасьця чалавека, усё для яго!»

Гэта словы з прамовы Хрушчова, якую ён сказаў на нарадзе перадавікоў сельскай гаспадаркі нечарназёмнай зоны РСФСР у Маскве 23 лютага г. году. Што меў на ўвазе Хрушчоў, гаворачы аб лепшым жыцьці чалавека, відаць зь ягоных далейшых выказваньняў. Для прыкладу возьмем наступныя ягоныя выказваньні: «нашыя вучоныя папрацавалі й стварылі вадародную бомбу раней, чым яе вынайшлі ў Задзіночаных Штатах Амэрыкі». Альбо: «нашыя вучоныя й канструктары ў сваіх лябараторыях першымі стварылі міжкантынэнтальную балістычную ракету».

Гэтыя словы Хрушчова ніколі не перакапаюць, што ўсе гэныя бомбы й балістычныя ракеты ёсьць створаныя для лепшага жыцьця чалавека. Не для чалавека яны створаныя, а супраць чалавека. А колькі каштавалі й каштуюць усе гэтыя бомбы, балістычныя ракеты й спадарожнікі для савецкіх працоўных масаў, Хрушчоў не сказаў. Таксама як і не сказаў нічога болей канкрэтнага, у чым заключаецца ці будзе заключацца тое «лепшае жыцьцё чалавека».

Як выглядае жыцьцё савецкіх людзей у запраўднасьці, можна даведацца з савецкіх газэтаў, не з прапагандовых прамоваў камуністычных верхаводаў, а з рубрыкаў пад агульнымі загалоўкамі «Лісты ў Рэдакцыю» (у беларускім савецкім жаргоне «Пісьма ў Рэдакцыю) і «Па сьлядох нашых выступленьняў». Вось факты савецкага жыцьця без прапагандовых прыкрасаў. Цытуем за газэтай «Калгасная Праўда», № 51: «У прыватнасьці калгасьнікі скардзіліся на адсутнасьць добрага магазына ў вёсцы Малыя Дольцы Цяперашні разьмешчаны ў вельмі цесным памешканьні. Із-за адсутнасьці спэцыяльных паліцаў хлеб ляжыць навалам проста на прылаўку, мяшок з цукрам — па суседству з бочкай зь селядцамі. Апрача таго, і стаіць магазын у нязручным месцы — заціснуты з усіх бакоў жылымі дамамі. Гэта ніяк не адпавядае проціпажарным запатрабаваньням, бо тут гандлююць і газаю», — скардзіцца нейкі Клопаў.

Гэтая-ж самая газэта скардзіцца, што: «часьцей за ўсё на жывёлагадоўчай фэрме бачыш такую карціну. Падвесная дарога не працуе, — зламаліся пераводныя стрэлкі. Глыбінная шчыліна, на прабіўку якой затрачана многа сяродкаў, не дае вады — сапсавалася помпа. З-за гэтага-ж бязьдзейнічаюць аўтапаілкі. Кармапрыгатавальныя машыны стаяць, а людзі ўсё робяць уручную. І рэдка знойдзеш такую фэрму, дзе-б дзейнічала ўсё абсталяваньне. Электрыфікацыя фэрм, як правіла, зводзіцца толькі да асьвятленьня. Амаль ня ўжываецца й так званая малая мэханізацыя».

Аўтары артыкулу ставяць пытаньне «Чаму?» і даюць тут-жа адказ вуснамі старшыні калгасу імя Сталіна Ськідзелскага раёну, Абуховіча. Ён гаворыць «таму, што на жывёлагадоўчых фэрмах няма мэханізатараў». Адказ гэты нікога не здавальняе, у тым ліку й аўтараў артыкулу.

Савецкая прапаганда ўсімі сіламі стараецца перакапаць, што Беларуская ССР па колькасьці выпуску спэцыялістых перагнала такія краіны, як Англія, Францыя, Галяндыя й Бэльгія, а ў сельскай гаспадарцы ня то, што іх бракуе, але зусім няма. Дзе-ж тыя выпускнікі? Напэўна будуюць камунізм у Сібіры. Ды й ці-ж трэба быць вялікім спэцыялістым, каб зьмяніць праводную стрэлку ці паправіць помпу? Справа ў тым, што няма запасных частак — старая праблема ў Савецкім Саюзе, аб якой вельмі добра ведаюць і аўтары артыкулу. Таму й даюць адказ на пастаўленае імі пытаньне вуснамі старшыні калгасу, бо сказаўшы праўду — можна папасьці ў лік «ворагаў народу», а хлусіць — сумленьне не пазваляе. Чыста савецкі мэтад заграбаць жар чужымі рукамі. Гэтыя факты найярчэй паказваюць нам, як выглядае гэтак званае лепшае жыцьцё калгасьнікаў у рэчаіснасьці.

Як дбае камуністычная партыя на чале з Хрушчовам што датычыцца абслугоўваньня насельніцтва, як выглядае праслаўтае» хрушчоўскае «ўсё для чалавека» — даведваемся таксама зь лістоў у рэдакцыю. Вось яны: Жыхар з Оршы, Гурэвіч, напісаў ліст-скаргу ў газэту «Зьвязда», № 48, што купіў буфэт першага гатунку, а пры распакоўцы дома выявілася, што «люстэрка дрэннай якасьці, ніжнія створкі й высаўныя шуфляды ледзь расчыняюцца, ручкі зламаныя». Цікава тады, як выглядаюць савецкія мэблі другога гатунку, а ён напэўна ёсьць, калі ёсьць першы гатунак.

Газэта «Зьвязда», № 41, зьмясьціла ліст у рэдакцыю пад загалоўкам «Начная трывога», які вельмі добра паказвае, як разьвіта ахова здароўя ў БССР, як разьвіты транспарт, а як разьвіта савецкая прапаганда. Вось вытрымкі зь ліста: «Позьнім вечарам работніца саўгасу Надзея Караткевіч, якая жыве ў вёсцы Сокал Барысаўскага раёну, адчула моцны боль. Мы, суседзі хворай, пабеглі за пяць кілямэтраў да фэльчара, а яго няма дома — кудысьці тэрмінова выклікалі... Пазваніць у горад і выклікаць машыну хуткай помачы мы не змаглі, бо Бродаўская тэлефонная станцыя ў вячэрні й начны час не працуе. Хворая так і не атрымала мэдыцынскай дапамогі, да самай раніцы крычала ад болю. А мы ў дваіх цёмнай ноччу ў дождж прайшлі каля 20 кілямэтраў у пошуках лекара...» І яшчэ. «Навет пры нязначнай хваробе нам рабочым даводзіцца траціць многа часу. Каб атрымаць бальнічны лісток, трэба йсьці пешшу 12 кілямэтраў у Кішчана-Слабаду, затрачваць цэлы рабочы дзень, а часам навет і два. Няма ў нашым і ў суседніх мэдпунктах і зубнога лекара. Чалавек вымушаны зноў ехаць у Барысаў і нярэдка затраціць цэлы тыдзень, каб прайсьці курс лячэньня...»

Вось як выглядае хрушчоўскае «лепшае жыцьцё» савецкіх грамадзянаў у гэтак званай перадавой і прагрэсыўнай краіне сьвету, у цьвярдыні камунізму. Хто й калі выклікаў фэльчара да хворага чалавека? Гэта дапушчальна толькі ў недаразьвітых краінах Азіі, Афрыкі і... ў Савецкім Саюзе.

Гэты стан рэчаў будзе цягнуцца так доўга, пакуль існуе маскоўская імпэрыя, няважна якога колеру. Цяперашнія савецкія грамадзяне змогуць мець запраўды шчасьлівае жыцьцё толькі ў сваіх вольных і незалежных нацыянальных дзяржавах, калі будзе народ дыктаваць ураду, а не ўрад народу. У іншым выпадку будуць мець толькі прапаганду й абяцанкі крамлёўскіх заправілаў.

Ул. Сьцяблевіч

Пра культурную палітыку Масквы

(Заканчэньне з папярэдніх нумароў)

Як-жа ажыцьцяўляюцца ў практыцы разгледжаныя вышэй дырэктывы Масквы адносна гістарычнага мінулага й гістарычнага права нерасейскіх народаў?

Кранемся хоць-бы рэзультатаў Ташкенцкай канфэрэнцыі гісторыкаў, якая адбылася ў травені 1959 году. Як ужо зазначалася на бачынах «Бацькаўшчыны», гэтая канфэрэнцыя была скліканая зь ініцыятывы Акадэміі навук СССР і была прысьвечаная пытаньню... «прагрэсыўнасьці» прылучэньня Сярэдняй Азіі да Расеі! Канфэрэнцыя назвалася «навуковай», але, пад узьдзеяньнем партыйных цівуноў, якім, здавалася-б, ня выпадала паказвацца на навуковую канфэрэнцыю, ды й пад музыку Масквы, яна ўжо пры адкрыцьці запісала, што прылучэньне Сярэдняй Азіі да Расеі сталася вялікім здарэньнем у жыцьці сярэдняазіяцкіх народаў, найлепшым разьвязаньнем іхнага гістарычнага лёсу, адным словам — «глыбака прагрэсыўным» здарэньнем.

Чаму? Таму што расейская каляніізацыя не дапусьціла ангельскую каляніізацыю Сярэдняй Азіі, прынесла туды расейскую культуру, якая пасьлей садзейнічала разьвіцьцю «перадовага рэвалюцыйнага руху» й «поўнаму нацыянальнаму вызваленьню» сярэдня-азіяцкіх народаў.

Тут, ведама, разумеецца гэты парасток «перадавога ленінізму» й так званая актуальная «ленінская нацыянальная палітыка». Вынік: сярэдняазіяцкія народы ня могуць зьвяртацца да свае гісторыі, разглядаць яе ў нацыянальным сьвятле, тым больш у святле супраціву расейскім заваёвам — гэта «рэакцыя», «агентура» колішняга ангельскага, а цяпер амэрыканскага імпэрыялізму. Пацяг да нацыянальнага, да аб'ектыўнага будзе разглядацца як праява «буржуазнага нацыяналізму». Сярэдняазіяцкія гісторыкі павінны заўсёды выходзіць з таго, што Расея прынесла сярэдняазіяцкім народам «гістарычнае вызваленьне» ды ўсялякімі спосабамі выяўляць гэтыя «прагрэсыўныя вынікі», выслаўляючы адначасна расейскі народ як свайго вызвольніка й збаўцу й бэсьцячы нацыянальную дастойнасьць і гісторыю сярэдняазіяцкіх народаў.

Ведама, гэтыя палажэньні пра «прагрэсыўнасьць прылучэньня Сярэдняй Азіі да Расеі адносяцца ў аднолькавай меры таксама й да другіх нерасейскіх народаў Савецкага Саюзу. Пра гэта сьветчаць рэзультаты другіх шматлікіх падобных канфэрэнцыяў, што апошнімі гадамі адбыліся ў Маскве й у іншых нацыянальных рэспубліках; пра гэта сьветчыць нарэшце гістарычная літаратура апошняга часу.

Вышэй мы бегла кранулiся інструкцыі ЦК КПСС з 6 травеня 1960 году для кампартыі Грузіі, у якой зьвярталася ўвага Масквы на шматлікія выданьні літаратуры з «далёкага мінулага» грузінскага народу з адхіленьнем да «ідэялізацыі» гэтага мінулага. Атрымаўшы гэтую інструкцыю, кампартыя Грузіі ў сваю чаргу 17 травеня выносіць адмысловую пастанову ў гэтым кірунку, склікаючы на 31 травеня нараду працаўнікоў больш адказных выдавецтваў і навуковых установаў. На нарадзе выступілі першы й другі сакратары кампартыі Грузіі. Яны, спасылаючыся на інструкцыю Масквы з 6 травеня, зь месца навальваюцца на грузінскую інтэлігенцыю, на рэспубліканскія выдавецтвы, у тым ліку й Акадэмію навук Грузінскай ССР, абвінавачваючы іх у «палітычнай» і «ідэялягічнай» нясьпеласьці й памылках, якія заключаюцца ў тым, што «шмат» выдавалася гістарычнай і мастацкай літаратуры з нацыянальнай тэматыкі, зь гісторыі грузінскага народу.

Згодна іх асьветчаньня, падобныя «ідэялягічныя» памылкі ў далейшым павінны быць пераадоленыя й пераадоленыя наступным чынам: а) шляхам «камуністычнага» ўзгадаваньня творчых і навуковых сілаў і працаўнікоў выдавецтваў; б) шляхам забароны выданьня гістарычнай і мастацкай літаратуры на нацыянальную тэматыку і зь гісторыі; в) шляхам узмацненьня партыйнага кантролю над выдавецтвамі, над дзейнасьцю навуковых установаў і паасобнымі навукоўцамі ці літаратарамі; г) шляхам выданьня літаратуры на актуальную тэматыку.

Да чаго ўсё гэта ськівавана, паясьніў на нарадзе першы сакратар кампартыі Грузіі В. Мжаванадзе, зазначаючы, што «наша гісторыя — гэта гісторыя брацкай дружбы зь іншымі народамі, і перадусім з расейскім народам. У летапіс гэтай шматстагодняй дружбы выдатныя старонкі ўпісалі Пушкін, Лермантаў, Грыбаедаў, Талстой, Чайкоўскі, Горкі, Шаляпін, Маякоўскі й шматлікія другія. Якая шляхотная тэма для гісторыка, дасьледавальніка, пісьменьніка — Грыбаедаў і Грузія!».

Гэты выпадак з Грузіяй таксама ня вынятковы. Напрыклад, згодна таго-ж прымусу Масква на ўрачыстасьцях, прысьвечаных 20-годзьдзю прылучэньня Прыбалтыкі да СССР, сакратар кампартыі Латвіі А. Восс таксама павінен быў асьведчыць: «...Мы павінны праводзіць пасьлядоўнае змаганьне супраць буржуазна-нацыяналістычных праяваў... У лекцыйнай, прапагандовай працы неабходна раскрываць клясавыя асновы буржуазнага нацыяналізму, паказваць яго як ідэялёгію й палітыку варожасьці між народамі, як ідэялёгію й палітыку прадажы нацыянальных інтарэсаў працоўных». Разам з гэтым ён зьмешвае з брудам нацыянальную гісторыю й нацыянальныя пачуцьці прыбалтыцкіх народаў, паказваючы адначасна расейскі народ у васобе адзінага магчымага збаўцы ды прапануючы прыбалтыцкім народам сьхіліць галаву перад ім, пераняць ягоную культуру й гісторыю, апець «гістарычныя карэньні дружбы» з расейскім народам.

Праўда, трэба прызнаць, што цяпер можна пачуць пра 10-ці томныя выданьні зь гісторыі нерасейскіх народаў, пра пляны, у якія ўключаныя шматлікія манаграфіі па тых ці іншых праблемах гісторыі гэтых народаў. Гэта — першае зьявішча ў гістарыяграфіі нерасейскіх народаў, пачынаючы ад першай сталінскай чысткі. Навет зь 1958 году ў нацыянальных рэспубліках уведзены асобны школьны курс з нацыянальнае гісторыі. Аднак... «сталінскае галавакружэньне ад усьпехаў»!

З гэтым расшырэньнем дасьледваньняў зь гісторыі нерасейскіх народаў узмоцніўся й нагляд Масквы над рэспубліканскімі гісторыкамі.

Як ведама, ужо з даўняга часу пры Акадэміі навук СССР існаваў так званы Савет па каардынацыі дзейнасьці акадэміяў навук саюзных рэспублік і філіялаў АН СССР у аўтаномных рэспубліках. Ня гледзячы на тое, што правамоцтвы гэтага Савету апошнімі гадамі даволі разрасьліся, пры той-жа Акадэміі навук СССР у канцы 1957 і на працягу 1958 гадоў створаныя іншыя так званыя Навуковыя саветы й групы, як Навуковы савет па гісторыі сацыялістычнага й камуністычнага будаўніцтва; Навуковы савет па гісторыі нацыянальна-вызвольнага змаганьня народаў супраць каляніялізму; Навуковы савет па гісторыі бальшавіцкай рэвалюцыі; Навуковы савет вывучэньня гістарычных перадумоваў гэтай рэвалюцыі; Навуковы савет па генэзісу капіталізму й г. д. Бяз маласьці ўсе яны ачоленыя Расейцамі, а іхныя заданьні — гэта плянаваньне й каардынацыя гістарычных дасьледваньняў у маштабах усяго Савецкага Саюзу, плюс кантроля й так званая «брацкая дапамога» над гісторыкамі й гісторыкам нацыянальных рэспублік.

Апошнія правамоцтвы ажыцьцяўляюцца шляхам даваньня дырэктываў па тых ці іншых праблемах гісторыі нерасейскіх народаў на супольных канфэрэнцыях і нарадах гісторыкаў, а таксама шляхам «дапамогі» рэспубліканскім гісторыкам у напісаньні тых ці іншых працаў зь гісторыі гэтых нерасейскіх народаў і шляхам рэцэнзаваньня ў Маскве працаў, напісаных рэспубліканскімі гісторыкамі.

На прыкладзе Ташкенцкай канфэрэнцыі мы маглі наглядна ўпэўніцца, які эфэкт прыносяць супольныя «творчыя» канфэрэнцыі скліканыя цэнтрам. Каб ня быць галаслоўным у другім выпадку, тут мы зацытуем толькі паведамленьне Інстытуту гісторыі АН СССР пра сваю дзейнасьць 1959 году. У ім сказана: «У мінулым (г. зн. у 1959 годзе) калектыў гэтага інстытуту правёў вялікую працу па рэдагаваньню й рэцэнзаваньню навуковых працаў, якія падрыхтоўваюцца філіяламі АН СССР, а таксама інстытутамі саюзных і аўтаномных рэспублікаў. Часам навуковыя супрацоўнікі прыймалі беспасярэдні ўдзел у паасоб-

(Заканчэньне на 8-ай бачыне)

Вось-жа Густынскі сьпісак падае тры важныя весткі, зьвязаныя зь Віленскімі мучанікамі: 1) аб замучаньні іх у 1328 г.; 2) аб іх кананізацыі мітр. Аляксеям у 1355 г.; 3) аб існаваньні ў канцы 16 веку ЖЫЦЬЦЯ мучанікаў.

Сьмерць мучанікаў падаецца ў 1328 г., а не ў 1347, як у маскоўскіх летапісах. Дата гэтая (1328) ўзятая з Жыцьця мучанікаў і зьвязаная зь мітрапалітам Тэагностам:

> «Теогност митрополит Кіеву посвященъ есть отъ патриарха (1328). Въ то время за Олгирда князя въ Литве пострадаша мученици, Евстафій, Антоній, Іоаннъ, якоже о томъ пространнее въ житіи ихъ» (ПСРЛ II, 282).

У іншым месцы пад годам 1355 гаворыцца, што мітр. Аляксей устанавіў 14 красавіка ў чэсьць трох мучанікаў: Астапа, Антона й Івана.

У параўнаньні з маскоўскімі летапісамі маем тут разыходжаньні ў датах сьмерці мучанікаў. Гэта сьветчыць, што Густынскі летапіс ня сьпісаў весткі аб іх з маскоўскіх летапісаў, але зь існуючага тады ЖЫЦЬЦЯ мучанікаў, на што й пакліkaецца. Такім чынам год 1328 ня ёсьць прыпадковай выдумкай летапісца, і ён праўдзівы адносна пастаўленьня Тэагноста на пасад Маскоўскага мітрапаліты. Гэта значыць, што першы сьлед лягенды быў недзе запісаны ў мітрапольных маскоўскіх кнігах у зьвязку з пастаўленьнем Тэагноста. Разьвіцьцё лягенды мусіла наступіць крыху пазьней ужо за часоў Альгерда, калі барацьба з Масквой завайстрылася. Такім чынам у ЖЫЦЬЦЁ мучанікаў папала дата 1328 і яе неадпаведнасьць «въ то время за Олгирда». Маскоўскі летапіс пачатку 16 в. спасьцярог гэтую недарэчнасьць ды паправіў на 1347 г., калі, паводля іншых летапісных запісаў, Альгерд напэўна быў вялікім князем Літоўскім.

Новы мітрапаліт маскоўскі Аляксей, заняўшы пасад у 1354 г., мусіў застаць ужо закончаную лягенду, бо зараз-жа яе «кананізаваў» (1355) і вызначыў 14 красавіка ў чэсьць Віленскіх мучанікаў.

Аб барацьбе мітр. Аляксея з Альгердам маем некаторыя весткі. Альгерд у сваім лісьце да Канстантынопальскага патрыярха ў 1371 г. абвінавачвае Маскоўскага мітрапаліта ў наступным: «мітрапаліт, маючы ўладу багаслаўленьня ад патрыярха самога, багаслаўляе Маскву на праліцьцё крыві ў войнах зь Ліцьвой. Ніколі не адведвае Літоўскіх япархіяў, ня бывае ў Кіеве. Хто толькі з Альгердам на знак дружбы пацалуе Крыж, а потым нарушыць прысягу й прыстане да Масквы, мітрапаліт звальняе яго ад найбольшай прысягі» (Рус. Ист. Биб. VI, № 24).

Із свайго боку мітрапаліт Аляксей, як гарачы абаронца маскоўскіх інтарэсаў, кідаў анатэмы на ўсіх князёў і япіскапаў, каторыя лучыліся з Альгердам супраць Масквы. У яго ўяўленьні Літоўскае праваслаўе не заслугоўвала на назоў хрысьціянства. Ён называў яго паганскім, прасякнутым паганскімі звычаямі, каторыя вядуць да цяжкіх грахоў. Якія гэта звычаі, даведваемся з пазьнейшага пашыранага ЖЫЦЬЦЯ мучанікаў: неперасьцераганьне срогае пастоў, ненашэньне мужчынамі доўгіх валасоў, — звычаі ўплываў заходняй царквы. Таму вайну супраць Альгерда й Ліцьвы мітрапаліт Аляксей уважаў за сьвятую ў імя найвышэйшых ідэялаў хрысьціянства, а маскоўскую канчатковую перамогу, якой спадзяваўся, уважаў за знак перамогі Крыжа над найбольшымі ворагамі Хрыста (Рус. Ист. Биб. VI, № 16—21, б. 97).

Такая фанатычная барацьба мітрапаліты Маскоўскага з Альгердам, калі нанова пастаўлена была незалежная Літоўская мітраполія, сягаючая сваімі ўплывамі ў землі, суседнія з Масквой, і стварыла культ Віленскіх мучанікаў, каб прадставіць Альгерда ў вачох вернікаў, асабліва земляў блізкіх да Масквы, як Цьвер, Разань, Ноўгарад, як нявернага, паганца, прасьледніка «прававерпай веры хрысьціянскай», а гэтым самым адвярнуць іх ад Ліцьвы.

*

Каб лепш зразумець, як паўстала лягенда аб трох Віленскіх мучаніках у пару Альгерда, зробім экскурсію ў бок другой лягенды, якую тварыла тая-ж Масква ў пару Ягайлы, калі нібы былі замучаны два праваслаўныя высока-пастаўленыя баяры ў Вільні за адмову паўторнага хросту й пераходу на каталіцтва.

Лягенда гэтая ў найстарэйшым выглядзе зьявілася ў канцы 15 ці на пачатку 16 в. у Ноўгарадзкім IV зборным летапісе, дзе пад 1386 г. падаецца баламутная (як заўсёды ў лягендах) вестка:

> «Тото жо году Ольгердовъ сынъ Ягайло князь Литовский ехалъ женитися въ Угорскую землю къ королю, и тамо женився крестился в Немецкую веру, а Скиргайло, брат Ягайловъ ходилъ ратью съ Литовскою силою и съ Немецкою под Полтескъ и взя городъ, и Ольгердеева сына убиша. А само Ондрея брата своего изымалъ и въ Литву свелъ а Ягайло выиде изъ Угорской земли въ свою отчину въ Литовскую землю и крести Литву въ Немецкую веру, половину своего города Вильна, а два большая Литвина Ягайлова крещени въ крестьянскую веру, и ти не крестишася въ его веру и Ягайло казни ихъ смертію» (ПСРЛ т. IV. 94-95).

Баламутнасьць гэтай весткі выяўляецца ў памяшаньні праўдзівых і непраўдзівых розных фактаў. У 1386 г. Ягайла запраўды жаніўся зь Ядзьвігай, каралевай Польшчы, дачкой вугорскага й польскага караля Людвіка, толькі ня езьдзіў у Вугоршчыну да караля, бо тады ўжо яго ня было ў жывых, але ў Кракаў. Там-жа ён перайшоў з праваслаўя на лацінскі абрад, або, як прынята называць, у каталіцтва. Паход Скіргайлы меў месца раней у 1382, а хрост Ліцьвы пазьней — у 1387 г. Андрэй Полацкі ня быў узяты ў палон, але спачатку ўцёк у Пскоў, а пасьля ў Маскву. Ягоны сын ня быў забіты ў Полацку, але загінуў, як калябарант маскоўскі ў змаганьні з Разанскім князем Алегам у 1385 г. (ПСРЛ XXV, 212). Непраўдзівай, ведама, ёсьць вестка аб замучаньні двух баяраў Ягайлам, як гэта вынікае зь ніжэй пададзенага матарыялу.

(Заканчэньне будзе)

В. Пануцэвіч

Сабачыя справы

АД РЭДАКЦЫІ: Ніжэй друкуем выпіску з кнігі ўспамінаў летувіскага пісьменьніка Баліса Сругогі п. н. «Лес багоў», выдадзенай у Вільні ў 1958 годзе. У кнізе апісваюцца жыцьцё й дачыненьні ў нямецкім канцэнтрацыйным лягеры ў Штутгофе ў Усходняй Прусіі. Гэтую цікавую выпіску зрабіў і пераслаў для нашае Рэдакцыі наш сталы супрацоўнік сп. Ч. Будзька, за што выказваем яму нашую шчырую падзяку.

*

У лягеры на ўсякі выпадак трымалі асобную сабачую каманду. Яна складалася з двацьцацёх чатырохногіх старажоў і некалькіх двуногіх у эсэсаўскай форме. Двуногія былі чыстай германскай пароды, чатырохногія пераважна належылі да воўчай расы. Пападаліся, праўда, і мяшанае крыві. Прыкладам, найбольш выдатны разбойнік, вялізарны чорны кудлаты пёс, які разарваў звыш двацьцацёх зьняволеных, быў зусім няведамага паходжаньня.

Двуногія сабакі жылі ў васобным каменным доміку. Але іх чатырохногія браты ня былі абіджаныя. Для іх адвялі таксама раскошнае памяшчэньне.

Кармілі ўсіх іх выдатна. Сабакі атрымлівалі такое мяса, якога арыштаваныя і ў сьне ня бачылі. Атрымлівалі суп і на дэсэрт спэцыяльна прыгатаваныя піражкі. Сабачае жыцьцё плыло спакойна й бясхмарна. Але, як гаворыцца, нішто ня вечнае пад сонцам. Прышоў канец і сабачаму шчасьцю й дабрабыту.

Вясной 1944 году ў лягер даставілі двух **горадзенскіх** грамадзян, бацьку й сына. Бацьку было каля шасьцідзесяці, сыну — каля двацьцацёх год. Яны належылі да сэкты **мэтадыстых**, вызнавалі якуюсьці дзіўную веру. Ні адзін, ні другі ня елі ні сьвініны, ні курацінs. Адным словам, мяса ня ўжывалі. Сьвяткавалі сэктанты не нядзелю, але суботу й нізашто ня здымалі перад эсэсаўцамі шапкі. Ну, і пападалася ім за непаважлівасьць! Эсэсаўцы, бывала, саб'юць у мэтадыста з галавы шапку, а ён адразу-ж узноў яе надзяе. Ня хочаш здымаць — хадзіў-бы зусім без шапкі, хаця-бы пакуль эсэсавец ня выбірэцца. Але ня тут гэта было. Перад эсэсаўцамі яны абавязкава накладалі шапкі.

Шапку, цьвердзілі яны, трэба здымаць толькі перад Госпадам Богам, а перад слугамі чорта, якімі, на іхную думку, былі эсэсаўцы, ні ў якім выпадку нельга агаляць галавы. Барані Бог ад такога цяжкага грэху!

Абодвы **Беларусы** выдзяляліся вынятковай упартастасьцяй. Іхныя галаўныя ўборы зусім растрапаліся ад заўсёднага надзяваньня, і ўсё-ж яны ня йшлі ні на якія ўступкі — стаялі перад эсэсаўцамі ў шапках!

З такой-жа няпрымірнай запальчывасьцяй бацька з сынам адмаўляліся ад выкананьня ўсякіх абавязкаў. Яны згаджаліся толькі падмятаць тое месца, дзе праходзіць начальнік блёку. Усе-ж астатнія працы служылі, на іхную думку, кравапраліцьцю й чорту. А яны ні таму, ні другому служыць ня зьбіраліся. Вайна для іх была яшчэ агідныйшая за чорта.

Эсэсаўцы не шкадавалі сілаў на тое, каб выбіць зь іх крамольны дур. Але галовы **Беларусаў** аказаліся асабліва моцнымі й не паддаваліся палачнай агітацыі. Бацька й сын не адракаліся ад сваіх перакананьняў. Сядзяць, бывала, надзеўшы шапкі, у блёку й ні чарта ня робяць. Эсэсаўцам так і не ўдалося ўбіць ім у галавы любоў да працы.

Улады страцілі цярплівасьць і пасадзілі бацьку з сынам у бункер. Можа яны прыйдуць да розуму або здохнуць. Сядзяць упартыя — ня ўміраюць. Блёк або бункер — якая розьніца? У карцэры яны атрымліваюць хлеб і ваду, але і ў блёку асартымэнт нічуць ня лепшы. Супу мэтадысты й там ня елі: яны падазравалі, што ў жыжцы ёсьць сякіятакія сьляды мяса. А мясны суп — грэх вялікі. Сядзяць яны сабе ў карцэры, хлеб жуюць, ваду папіваюць — быццам гэтак і трэба. І нічога зь імі дрэннага ня выходзіць. Навет ня худзеюць. Як былі адныя косьці, гэтак і асталіся.

Тырчаць яны ў карцэры тыдзень, тырчаць другі, тырчаць пяты, шосты... Да якога часу яны, чорт вазьмі, будуць там адседжвацца?

Улады ўзноў страцілі цярплівасьць. Улады паслалі да іх для перагавораў свайго найбольш асьвечанага й тонкага дыплямата, філязофа Кляван.

Кляван перш за ўсё прыступіў да апрацоўкі сына. — можа, ён акажыцца больш падатным.

— Ну, зьвярнуўся Кляван да сына. Вы абодвы ў бункеры падохніце. Старому й сам Бог казаў, чорт зь ім. Але ты малады, табе жыць трэба. Прыйдзі да розуму.

— Я хачу памерці, — неахвотна буркнуў мэтадысты-сын.

— Як гэта памерці? — зьдзівіўся Кляван. — Глядзіш, і дзяўчынку якую-небудзь падчэпіш... Ажэнішся. Дачакаешся патомкаў. Ці-ж жыць дрэнна? Ці-ж табе не хацелася-б мець жонкі?

— Не, — адказаў атожылак мэтадыстага. — З такімі разбойнікамі, як ты й тваё эсэсаўцы, я жыць не хачу. Мне сорамна жыць з вамі разам, вось што.

Кляван, як сабачка, падагнуў хвост і накіраваўся да Маера з дакладам. Ягоная дыпляматычная місія закончылася поўным правалам.

Аднойчы ўпорыстых **Беларусаў** вывялі з карцэру на прагулку. Дазволілі ім на сонейку пагрэцца. Як-ніяк, у бункеры холадна. Па дарозе завялі іх у сабачае царства. Так, як наўмысьля, спусьцілі з прывязі некалькі ваўкадаваў і іхнага знанага кудлатага важаку.

Сабакі забурчэлі, нашчаціліся, выскаліліся, кінуліся з брэхам на **Беларусаў**. Падбеглі, абнюхалі іх, чуць пацiснулі плячамі, паднялі морды, агледзелі скулы **горадзенскіх** грамадзян і завілялі хвастамі.

Н-е-е, вэгетарыянскага мяса мы есьці ня будзем, — наважылі сабакі й пабеглі па сваіх сабачых справах.

Змаганьне зь непахіснымі сэктантамі кончылася поўнай паразай начальства.

Ні ў бункеры яны ня здыхаюць, ні сабакі іх ня рвуць...

Вярнулі **Беларусаў** у блёк — хай сядзяць сабе на здароўе. Іх болей ня прымушалі ні да якіх работаў.

Сэктанты наважылі гаварыць з эсэсаўцамі ў шапках і навет седзячы. Начальства вывесіла белы сьцяг — бязумоўна скапітулявала. Церазь некалькі тыдняў мэтадыстых адправілі ў Бухэнвальдзкі лягер.

Сабакі панесьлі значна большую шкоду, чымся горадзенскія грамадзяне. Сабачы аўтарытэт у лягеры быў падарваны поўнасьцяй.

Улады зволнілі сабак ад займаных імі становішчаў. Іх больш не пасылалі ў пагоню за ўцекачамі. **Баліс Сругога**

Пра культурную палітыку Масквы

(Заканчэньне зь 7-ай бачыны)

ных працаў, што пішуцца навукоўцамі нацыянальных рэспублік. У 1959 г. навуковымі сіламі інстытуту адрэдагаваныя кнігі «Прылучэньне Кіргізіі да Расеі» (падрыхтаваная Інстытутам гісторыі АН Кіргіскай ССР), «Гісторыя Карэліі (т. II)», а таксама аказана дапамога ў напісаньні й рэдагаваньні гісторыі калмыцкага народу. У інстытуце былі абмеркаваны шэраг працаў, над якімі працуюць гісторыкі Дагестанскай, Чэчэна-Інгускай, Чувашскай і Кабардына-Балкарскай аўтаномных рэспублік, а таксама Карачаева-Чэркескай аўтаномнай вобласьці. Пастаянную дапамогу навукоўцам Паўночнага Каўказу даюць навуковыя супрацоўнікі істытуту Е. Н. Кушаева, А. В. Фадзееў, Н. А. Сьмірноў і іншыя. Прарэцэнзаваны працы, напісаныя гісторыкамі Украіны, Азэрбайджану, Малдавіі, Узбэкістану, Кіргізіі, Эстоніі, Летувы й др. Шматлікія навуковыя супрацоўнікі інстытуту выяжджалі ў саюзныя й аўтаномныя рэспублікі для прынясеньня дапамогі гісторыкам беспасярэдна на месцы...»

Што-ж пасьля гэтага дае той дазвол Масквы на пашырэньне гістарычных дасьледваньняў у нацыянальных рэспубліках? Хочаце мець сваю гісторыю — пішыце й мы вам дапаможам... Толькі пры такой актыўнай дапамозе Масквы нацыянальная гісторыя нерасейскіх народаў ператворыцца ў хвалыньіўку, у апалёгію расейскага каляніялізму. У ей запануе дух адзінай расейскай плыні, дух «вечнай брацкай дружбы» й савецка-расейскага патрыятызму. Зь мінулага нерасейскіх народаў застанецца толькі чорная пляма «рэакцыі й шкурніцтва» й «спрадвечны пацяг» нерасейскіх народаў да злучэньня з расейскім. Ня будзе ў ёй і вядомых праяваў «буржуазнага нацыяналізму».

Калісьці, пайменна пасьля сталінскіх чыстак 1930-ых гадоў і ажно да 1956 году, «бескарысьлівую дапамогу» рэспубліканскім гісторыкам Масква аб'ясьняла нястачай і нясьпеласьцяй навуковых нацыянальных кадраў. У 1956 годзе было сьцьверджана, што гэтыя навуковыя кадры вырасьлі ў нацыянальных рэспубліках. Гэта-ж самая вэрсыя паўтаралася на працягу 1958-1960 гадоў у сувязі з прапагаваньнем маскоўскага дазволу пашырыць круг і абсяг дасьледваньняў.

Чым-жа тады можна паясьніць цяперашнюю такую «ўсебаковую» дапамогу Інстытуту гісторыі Акадэміі навук СССР гісторыкам нацыянальных рэспублік, уключна навет з напісаньнем гісторыі нерасейскіх народаў, не гаворачы ўжо пра рэдагаваньне й рэцэнзаваньне (а што апошняе азначае)? Ведама, Масква й тут знайшла выхад і абаснаваньне: даглядзіць «ленінскі прынцып партыйнасьці савецкай гістарычнай навукі»! ды забясьпечыць укараненьне пастановаў XXI зьезду КПСС пра «інтэрнацыянальнае й камуністычнае» ўзгадаваньне падсавецкіх народаў! Аднак, як ня круці, Масква не давярае сілам нацыянальных гісторыкаў — яны для яе так-жа небясьпечныя, як і нацыянальная гісторыя нерасейскіх народаў.

З разгледжанага вышэй вынікае, такім чынам, што ў сучасны мамэнт для нерасейскіх народаў Савецкага Саюзу наступіла самая чорная эпоха ў іхнай гісторыі — эпоха ўсеагульнай дэнацыяналізацыі й русыфікацыі. Гэта ажыцьцяўляецца як у галіне мовы й культуры, так і ў дзялянцы гістарыяграфіі. Народы Савецкага Саюзу рухаюцца да камунізму! **П. Залужны**

Адведайце кіёск ЗБМА у Беларускім Грамадзкім Цэнтры

401 Atlantic Avenue Brooklyn 17, N. Y.

Там зможаце купіць:

БЕЛАРУСКІЯ КНІЖКІ, ГАЗЭТЫ, ЧАСАПІСЫ, КРУЖЭЛКІ, ВЯЛІКОДНЫЯ КАРТКІ ДЫ ІНШ.

Кіёск адкрыты кажную нядзелю пасьля Службы Божае. Прыймаюцца таксама паштовыя заказы.

КУПЛЯЙЦЕ Й ПАШЫРАЙЦЕ БЕЛАРУСКІЯ ВЫДАНЬНІ!

Зь беларускага жыцьця

У БЕЛАРУСКІМ ІНСТЫТУЦЕ НАВУКІ Й МАСТАЦТВА

Сябры БІНіМ-у займаюцца распрацоўваньнем пытаньняў беларускае сучаснасьці й мінуўшчыны, як гэта відаць з апошніх двух рэфэратаў.

Савецкая канцэпцыя нацыі

Рэфэрат на гэтую тэму прачытаў праф. Ант. Адамовіч 21 студзеня сёлета. Сп. Адамовіч, які, сярод іншае работы, працуе цяпер над тэмай нацыі й нацыяналізму ў гістарычным разрэзе, даў нарыс савецкае канцэпцыі нацыі, пачынаючы ад Маркса да Хрушчова, калі ўжо Дакладчык зьвярнуў увагу, што апошнім часам у савецкай прэсе пачынаюць зьяўляцца выказваньні аб працэсе тварэньня ў СССР адзінае сацыялістычнае нацыі зразумела, на расейскай культурнай і палітычнай падкладцы.

Праф. Ант. Адамовіч зрабіў цікавыя параўнаньні тэрмінаў, зьвязаных з паняцьцем нацыянальнасьці, нацыі, народу й дзяржавы, у заходніх мовах, у беларускай мове часоў Вялікага Княства Літоўскага й расейскай мове Маскоўшчыны. Характэрна, прыкладам, што тады, калі ў Вялікім Княстве Літоўскім слова «народ» абазначала сярэднюю шляхту й мяшчанства, у Расеі «народам» былі якраз сацыяльныя нізы. Расейскае словаўжываньне пашыралася ў 19 ст. і ў беларускай мове.

Распрацоўка гэтага пытаньня з выкарыстаньнем прыкладаў зь беларускае гісторыі, бясспрэчна, узбагаціць новым матар'ялам навуковую літаратуру актуальнае сяньня праблемы нацыяналізму.

300-я ўгодкі Магілеўскага паўстаньня

26 лютага сёлета ў залі Беларускага Грамадзкага Цэнтру ў Нью Ёрку было адзначанае 300-годзьдзе Магілеўскага паўстаньня. Сьвяткаваньне адбылося ў рамках навуковае зборкі сяброў БІНіМ-у з удзелам мясцовага беларускага грамадзтва.

Паседжаньне адчыніў старшыня БІНіМ праф. Ант. Адамовіч, зрабіўшы агляд гістарычнае эпохі ад часоў ваяўнічага вялікага князя Альгерда аж да пярэдадня падзеяў у Магілеве. Гэтая эпоха адзначаецца тым, што беларускі народ у меру сваіх дачыненьняў з Маскоўшчынай паступова пазнаваўся на сваім усходнім захопніцкім суседзе. Нажаль, дазнаньне гэтае ішло памалей, чымся заваёўніцтва маскоўскіх цароў, і ў гэтым сэньсе Левановічаў кліч «Пара!» быў клічам спозьненым. У гэтым гераізм і трагедыя Магілеўскага паўстаньня.

Асноўны даклад на тэму паўстаньня зрабіў ген. Фр. Кушаль. Ген. Кушаль расказаў пра ваенныя падзеі таго часу на Беларусі ў сувязі з маскоўскай заваёвай Украіны і пра стан тагачаснае ўсходня-эўрапэйскае дыпляматыі ды падаў дэтальны абраз збройнага чыну магілеўчан. Падзеі гэтыя вобразна апісаныя ў артыкуле ген. Кушаля «Магілеўскае паўстаньне», зьмешчаным у «Б-не» ад 5 лютага сёлета. Даклад ген. Кушаля быў выслуханы зь цікавасьцяй і напружаньнем. У канцы дакладчык адказаў на пытаньні, высьвяціўшы розныя аспэкты Магілеўскага паўстаньня й тагачаснае палітыкі маршалка В... ... кага Княства Літоўскага Януша Радзівіла. Сьвяткаваньне закончылася адсьпяваньнем беларускага нацыянальнага гімну «Мы выйдзем шчыльнымі радамі».

Я.Запруднік

ПРЫВІТАНЬНЕ

Управа й сябры Беларуска-Амэрыканскага Задзіночаньня ў Нью Джэрсі вітаюць спадарства Тамаша й Ганну Супруноў з нагоды іхнага жаніцтва й жадаюць ім посьпехаў у грамадзкім і асабістым жыцьці.

Управа Задзіночаньня

УВАГА! УВАГА!

Выдавецтва Згуртаваньня Беларускае Моладзі ў Клійўлэндзе ўжо выдала ў прыгожым кніжным выданьні

М. Кулікович

БЕЛАРУСКІ ПЕСЕННЫ ЗБОРНІК

ВЫДАВЕЦТВА ЗГУРТАВАНЬНЯ БЕЛАРУСКАЕ МОЛАДЗІ Ў КЛІЎЛЭНДЗЕ

CLEVELAND – 1960

«Беларускі Песенны Зборнік» абыймае 228 бачынаў і зьмяшчае 92 песьні з нотамі. Зборнік дзеліцца на пяць разьдзелаў: Зь гістарычнага мінулага, раманысы й песьні на словы беларускіх паэтаў, лірычныя народныя песьні, песьні лёгкага жанру і жарты, гульні й скокі.

Цана аднэй кніжкі ў ЗША й Канадзе 10 даляраў, а ў іншых краінах 5 даляраў. Выпісваць можна ў Прадстаўніка «Бацькаўшчыны» ў Клійўлэндзе а таксама ў большых беларускіх асяродках.

Купі сам і заахвоць свайго знаёмага, а гэтым дапаможаш выдаць наступныя выпускі беларускіх песьняў.

Замест фэльетону

Красуля адстае ў перагонах

Эпіграф:

Вядомы Курскі карыфэй
Наважыў стацца ўсіх мудрэй:
За сем год із трэскам, шумам
Амэрыку пераплюнуць.

*

Прыйшоў з партыі загад:
Па пяць тысяч літраў
Малака з каровы ў год
Надаіць і квіта!

Як пайшла такая драка
Рэж апошні агурок —
Амэрыку навет ракам
Дагнаць мусіш, каб хоць здох.

Дык прыджгала ў Першамайскі
Шайка ярых цівуноў
Падганяць ліхія даярак,
Каб сушылі лепш кароў.

У калгасе Першамая
Мітусьня, што ня дай Бог —
Штурмам пляны падганяюць
Да вялікіх перамог.

Усяму віной Красуля:
На увагу не бярэ
«Роднай партыі» крывуляў,
Малака, як бык, дае.

Ды і будзь-жа тут разумным —
Красуля маўляе —
На калгасным полі пуста,
Кішкі марша граюць.

А за вымя цягне кажны,
Каб вас так ваўкі,
Ці пад'ела ты — няважна,
Абы надаіць.

Дояць рана, дояць днямі,
Дояць вечарамі,
І магчыма, што урадзяць
Дадойваць начамі.

Ад няспыннага даеньня
Ледзь ня трэсьне вымя,
Каб Хрушчова так цягалі
Чэрці ў дамавіне.

Вось прыемная брыгада
Да хлявоў падходзіць,
«Роднай партыі» загады
У жыцьцё праводзіць.

І прысела пад карову
Ўдарніца-даярка,
Абступіла навакола
Цівунская шайка.

Ды падкінулі Красулі
Ахапак сілосу,
Тут табе, маўляў, ня гулі, —
Давай свае ўзносы!

Сам галоўны агітатар
Чытае загады —
Ён у гэтым не аматар,
Знае шмат парадаў.

Старшыня калгасу збоку
Словам падбадзёрыў

Так, Амэрыку дагонім
За гадоў сямёра.

Ды з-пад вымя ня ліецца
У пустую даёнку,
Затрывожыліся спэцы —
Стала ўсім няёмка.

Узяліся ўсе патроху
Памагаць даярцы,
Паднялася суматоха
Зусім не на жарты.

Хто за хвост, а хто за вымя
Цягнуць узяліся,
Сакавіценькія маты
Й крыкі падняліся.

Ды ніхто ізь іх із думкай
Ня прыйшоў на тое,
Што хоць лопні — не надоіш
З пустога ў пустое.

Як падкінула азадкам
Злосная карова
Ад брыгадных непаладкаў
Уцякла на поле.

Асталася банда ў хлеве
Із пустой даёнкай;
Ім Амэрыкі ня нюхаць
У тых перагонках!

*

Самі вы адгадалі —
Няма тут вялікае маралі,
А праўда зусім простая:
«Роднай партыі» палітыка,
Каб з галодных апошнія
сокі высьцерці,
Усім у горле косткаю.

Міхась Козыр

НАШЫЯ ПРАДСТАЎНІЦТВЫ

АНГЕЛЬШЧЫНА:
Mr. Aleksander Laszuk, 97 Moore Park Rd., London, S. W. 6.

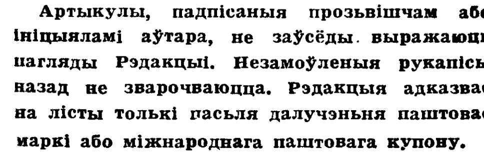
АЎСТРАЛІЯ:
Mr. A. Vasilenia, 39 Edwin St., Croydon, N. S. W.
Mr. A. Maroz, 109 Morrison Rd., Midland Junction, W. A.
Mr. M. Nikan, 14 Steel St., Spotswood—Melbourne, Vic.
Mr. W. Akavity, 80 Tapley Hill Rd., Royal Park, S. A.

БРАЗЫЛІЯ:
Mr. C. Cimafiejčyk, Prasa 76. Tiridentes, Curitiba — Parana.

ЗАДЗІНОЧАНЫЯ ШТАТЫ:
Mrs. L. Bielenis, 2042 W. St. Paul Ave., Chicago 47, Ill.
Mr. B. Danilovich, 303 Howard St., New Brunswick, N. J.
Mr. Ul. Duniec, 814 Brayton Ave. Cleveland 13, Ohio.

КАНАДА:
Mr. K. Akula, 57 Riverdale Ave. Toronto 6, Ont.

ФРАНЦЫЯ:
Union des Travailleurs Biélorussiens en France, 26, rue de Montholon, Paris 9.
Mr. W. Kasztelan, 33 rue Kleber Mouvaux (Nord).

Беларускі тыднёвік палітыкі, культуры й грамадзкага жыцьця.

Выдавец: Уладзімер Бортнік

РЭДАГУЕ КАЛЕГІЯ

Артыкулы, падпісаныя прозьвішчам або ініцыяламі аўтара, не заўсёды выражаюць пагляды Рэдакцыі. Незамоўленыя рукапісы назад не зварочваюцца. Рэдакцыя адказвае на лісты толькі пасьля далучэньня паштовае маркі або міжнароднага паштовага купону.